

દોહરો.

કામિનીએ કામણુ ભરી,
કંટક માળા કર ધરી;
કળા નિપુણ ચેતી ગયો,
કામિનીએ પાછી ફરી.

નિર્ભાગી ગુલાબ

અને

નવી વાડીની નાંભીચી નંદુ.

સત્યપુર્ણ ધરનાની રસીલી વાર્તા.

લેખક અને પ્રકાશક:—

ભાડતી સામુદાય—

—મોહલો જમાઈ.

જે. માસ્તર.

મુખ્ય નં. ૨.

“સંસારમાં સરસો રાંદ
મન મેરેપાસ,”
સંસારમે લોપાય નાહી
તે જાણુ મેરે તાસ.

અનેક જાતનાં સંકટો
સહન કર્યા પછી તપના
યોગે મળેલી સીદ્ધી.

સંસ્કારી સંન્યાસી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાબિટ વિભાગ] .

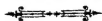
અનુક્રમાંક ૧૨૫૨૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ કિલ્લિત ગુલાબ

વિષય ૬-૩

નિરભાગી ગુલાબ
અને
નવી વાડીની નાંમીયી નંદુ.

સત્યપુર્ણ ઘટનાની રસીલી વાર્તા

લેખક અને પ્રકાશક.

જાડુતી સાચુતો મોજલો જમાઈ,
માસ્તર-જીવણલાલ હરીલાલ ઘડીયાલી,
ભુલેશ્વર, મુંબઈ નંબર ૨.

પ્રત ૨૦૦૦.]

[સંવત. ૧૯૮૧.

કીંમત રૂ. ૦-૮-૦.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીસાઈટ-સંગ્રહ
નહેરુ મંજને ચેતવણી.

१२५५४

सर्व हक्क स्वाधीन.

મજકુર વાર્તાની ચોપડી સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ પ્રમાણે
રજીસ્ટર કરાવેલી છે માટે તેના તમામ હક લેખકે
પોતાને સ્વાધીન રાખેલા છે તેથી તેમાં વર્ણવેલા
વર્ણનો પૈકી કોઈનીપણ કોઈપણ ભાષામાં
કોઈએ નકલ (ઉતારો) કરવો નહીં
નકલ અથવા ઉતારો કરનારા
સામે કાયદાબંધ
માં આવશે.

રામનવમી   લેખક અને પ્રકાશક,
૧૯૮૧ ના અર્ધવર સુદ ૬   જો. માસ્તર મુંબઈ નંબર ૨.
તા. ૨-૪-૨૫ ને શુક્રવાર.

મુદ્રક-કૃષ્ણ માલોલ સિરદનકર.
શ્રી અચ્યુત પ્રેસ, ૨૧૫, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ, નાં ૦ ૨.

શુદ્ધિ પત્રક.

પૃષ્ઠ.	લીટી	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧	૧૧	પ્રતિષ્ઠત	પ્રતિષ્ઠિત
૩	૭	પહેલે	પહેલે
૫	૧૦	સાહવી	સાહેબી.
૭	૧૪	કોઇ	કોઇ
૮	૧૬	જન્મની	જન્મથી
૯	૨	મહેલુ	પહેલુ
૯	૧૬	બહુ	બહુ
૧૦	૧૫	વહેવારી	વહેપારી
૧૦	૧૮	બાકુતી	બાકુતી
૧૧	૬	પરપ	પુરપ
૧૨	૬	યુવાને	યુવાનને
૧૩	૩	લગનું	લગનું
૧૩	૫	કે	...
૧૫	૧	અતીશયોક્તી	અતીશયોક્તી
૧૫	૧૬	સંભારમાં	સંસારમાં
૧૬	૧	તરફને	તરફ ને
૧૬	૧૦	હોથી	હોવાથી
૧૬	૧૪	કુટેલ	કુટેવ
૧૭	૩	છુટી	છુટી
૧૮	૪	સગેમરમના	સગેમરમરના

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૮	૭	શાહી	શાહી
૧૮	૧૨	વતની	વતનીની
૧૮	૧૫	આડકતરી	આડકતરી
૧૯	૧૦	એથો	એથા
૨૩	૬	ટકાર	ટકર
૨૩	૧૪	પાક્ષા	પક્ષા
૨૪	૩	લગા	લગન
૨૪	૬	માણસોએ	માણસોની
૨૬	૧૧	પાડયો	પડયો
૨૭	૧૪	પાસથી	પાસેથી
૨૭	૧૬	લઈને	લઈને
૨૭	૨૦	આયુ	આયુ.
૨૭	૨૦	બલાહારી	બલીહારી.
૨૮	૨૦	પહેરમણી	પહેરામણી
૨૯	૧૩	જાનયાએને	જાનેયાએને
૩૦	૮	ભાંગમાં	ભાંગવામાં
૩૧	૧	મણી	મણી
૩૩	૬	વાડી	વાડી
૩૩	૧૧	ચૈદશ	ચૈદશ
૩૩	૧૨	ચૈદશ	ચૈદશ

પૃષ્ઠ. લીટી. અશુદ્ધ. શુદ્ધ.	પૃષ્ઠ. લીટી. અશુદ્ધ. શુદ્ધ.
૩૪ ૧૫ લાઝ્યા માંઝ્યા	૫૧ ૧૨ મહરી માહરી
૩૫ ૮ લિથે વિથે	૫૧ ૧૫ રાખતાં રાખતાં
૩૫ ૧૦ સડસડાસ સડસડાટ	૫૨ ૯ રાયરસીહુ રાયરસીહુ
૩૫ ૧૪ ધાકી ધાટી	૫૩ ૧૬ આપાતી આવતી
૩૬ ૫ શેઠાણી શેઠાણીની	૫૪ ૧ જવાઇ જવા
૩૬ ૧૩ સખલતા સરળતા	૫૪ ૧ વિશ્વાય વિશ્વાસ
૩૭ ૧૩ જાતની જાતનો	૫૪ ૪ છુટકારો છુટકારો
૪૦ ૯ આપવાનું આવવાનું	૫૪ ૮ ઇચ્છને ઇચ્છાને
૪૧ ૬ તરજ તરતજ	૫૪ ૧૫ મુખર્ચિન્દ મુખર્ચિન્દ.
૪૨ ૧૫ ફેટાઆવનાં ફેટાઆફનાં	૫૫ ૬ વલ્લમ વલ્લમ
૪૨ ૧૬ પિચરો પિકચરો	૫૫ ૮ તેવા તેવા
૪૩ ૨ પલ્લાની પલ્લાની	૫૫ ૧૩ ફૂતે ફૂતે
૪૩ ૩ વતની વતનીની	૫૭ ૧૨ મુનસી મુનસીએ
૪૪ ૧૩ શાન્તિ શાન્તિ	૫૯ ૧૪ કાગળની કાગળની
૪૫ ૧૮ જોતામાં જોતામાં	૬૦ ૭ ધર્મશાળીમાં ધર્મશાળામાં
૪૬ ૧૧ ઓકવ્યુ ઓકાવ્યું	૬૦ ૯ ભાંગવતાં ભાંગવતાં
૪૭ ૧૮ બાઝ્યા બાઝ્ય	૬૧ ૧૧ માફક માફ
૪૯ ૨ ધરવેલો ધરાવે છે	૬૨ ૬ ગુલાબ ગુલાબ
૫૦ ૨૦ લાઝ્યાં લાઝ્યાં	૬૨ ૧૦ ગુણીકલ ગુણીયલ
૫૧ ૧૧ કોઈને કોઈ	૬૩ ૧ જાતનો જાતનો

પ્રસ્તાવના.

—૦૦૦—

પ્રીય પાઠક અને પાઠીકાઓ જે આપ વાર્તાઓ વાંચવાને શોખ ધરાવતાં હશે તે હાલમાં નીચળતાં કેટલાંક અઠવાડીક વર્તમાન પત્રોમાં તેમજ માસીકોમાં મહારી કામ ચલાઉ ધર્મ પત્રિકા, કમળાકોની, ગોવાળજી, ગીરગાંભની ગુલાબ, કાકડાંન્ડ રોડની કાલમા, ચંપાગલીની ચંપા, સરસા, અને કમળાની આત્મકથા જેવી વાર્તાઓ તેમજ મોજ-મજા નાંમના અઠવાડીક વર્તમાન પત્રમાં મુજબના રાત્રી રહસ્યના મથાળા નીચેના લેખોમાં મોહમદ મુખાપુરીમાં જે બતાવે બને છે, તેનાં વર્ણનો વાંચ્યાં હશે, તે તઆમમાં કેટલીક વાર્તાઓ, અંગ્રેજી, મરાઠી, ગંગાલી, હિન્દી અને ઉર્દુ જેવી પરલાષાઓમાંથી અનુવાદ કરેલી હોય છે અથવા ખરા બનાવેને કૃતરીમ દેરકારો કરેલા હોય છે, અથવા કૃતરીમ પણ હોય છે.

મોજ-મજામાં રાત્રી રહસ્યના મથાળા નીચે વર્ણવેલ બતાવે ખરા હોય, અથવા કૃતરીમ હોય, તે સાથે લેખકને સંબંધ નથી, પરંતુ વર્ણવેલાં વર્ણનો પાઠકોને કંપારી આવે તેવાં છે, છતાં પણ તે બનાવેના સ્થળનાં વર્ણન પ્રમાણેનાં મકાનોમાં મહોલ તેજસ્વી વીજળીના દીવાઓના જઘજઘાટવાળાં એરંડી-યાથી ભરેલાં શકોરા રૂપી મકાનોના દીપકોમાં પતંગરૂપી

મોઢાંધો પોતાની રાહપુશીથીજ પોતાના પ્રાણ ધનની આહુતી આપે છે, જ્યારે સેવકે વર્ણવેલી વાર્તામાં નવી વાડી અને પ્રીન્સેસ સ્ક્રીટ જેવા ઉજળા લગ્નાઓમાં વાસો વસીને ગ્રહસ્થમાં ગણાતી નંદુ જેવી અનેક વ્યક્તિયો નિર્દોષ ગુણો જેવી કેટલીક ઉગતી આશા ભરી કુમળી ખીલતી કળીયોને કેવા અજળ પ્રકારે નિર્દય રીતે છુંદી, કચરીને તેમનું જીવન નૃષ્ટ જાણ કરી નાંખે છે, તેમજ આખરૂદાર વહેપારી, વહેવારી ગ્રહસ્થોને ફસાવી છુટવા માટે કેવા અજળ પ્રકારની પ્રપંચીજાળો પાથરે છે, વાણીયા બ્રાહ્મણ જેવી ઉચ્ચ ગણાતી જ્ઞાતીઓમાં કન્યાઓની અછતને લઈને કન્યા વિક્રય જેવા અધમ રીવાજોના અંગે રૂઢીની ખળવાન બંડીયોથી સેવક જેવા પૈસેપુર અને કેળવણી હોવા છતાં પોતાની જ્ઞાતીમાંથી કન્યા નહીં મળવાથી સંજોગો વસાત પરજ્ઞાતીમાંથી મેળવા જતાં સાવચેતીથી કામ કરવા છતાં નંદુ જેવાં ઉસતાદ ઉઠાવગીરોના સપાટમાં કેવી રીતે સપડાય છે. તેમજ મનુષ્ય ને પોતાની કરણીનાં ફળ આ જન્મમાંજ ભોગવવાં પડે છે તેનો દાખલો બેસાડવા માટે વાર્તાનાં પાત્રોમાં કોઈપણ જાતનો ફેરફાર કર્યા વગર તેનું હુબહુ વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. સમાજ તહેનો સદઉપયોગ કરશે.

પ્રિય પાઠક અને પાઠીકાઓ, વાર્તાઓ લખવાનો મહારો કાયમનો વ્યવસાય નથી, તેમજ આ વાર્તા લખવામાં સેવકે કોઈ પુસ્તકની અથવા કોઈ પણ વાર્તાના લેખકની સહાયતા લીધી નથી, માત્ર ભુધિ અનુસાર ખરા બનેલા બનાવનેજ

વાર્તાના રૂપમાં આલેખ્યો છે, જેથી અનેક દોષો રહેલા હશે, જેને માટે વાંચકોની ક્ષમા માગું છું.

દાહરો.

રાગ, પાઘ, ને પારખાં, નાડીને વળી ન્યાય,
તરવું, તંતરવું ને તરકરવું એ આઠે આપ કળાય;

આ પ્રમાણે આઠેકળાઓ કુદરતની બક્ષેસથી મળેલી હોય છે; તેજ પ્રમાણે આ વાર્તાના લેખકને જન્મથી વાંચવા લખવા નો શોખ વીધેલ પ્રમાણમાં છે, અને તેના અંગે કેટલાક નાહુના પ્રમાણમાં નિબંધો લખીને પ્રસિદ્ધ કરેલા છે, તેમ કેટલીક નાહુની વાર્તાઓ પણ લખેલી છે. વાંચવા લખવાના શોખને અંગે માસીકો અને વર્તમાન પત્રોમાં નાહુની મોટી અનેક વાર્તાઓ વાંચવામાં આવી, તે ઉપરથી પોતાના જીવનમાં અને લા જાણુવા જેવા બનાવને વાર્તાના રૂપમાં આલેખવાનો વીચાર જ્યારથી તે બનાવની શરૂઆત થઈ ત્યારથી ઉત્પન્ન થયેલો હતો, અને ત્યારથીજ તેને લગતા વીષયો લખવા આરંભ કરેલો, પરંતુ તે બનાવની પુણ્યહુતી થાય નહીં ત્યાં સુધી તેને પ્રસીધ્ધીમાં લાવી શકાય નહીં; એવા સંજોગો વચ્ચે પાંચ વર્ષના લાંબા ગાળામાં બનેલા બનાવોની રૂપ રેખાની નાહુની સરખી વાર્તા જાણીતા “ગુજરાતી” વર્તમાન પત્રના દીવાળીના ખાસ અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરવા માટે આપેલી હતી. વર્તમાન પત્રના તંત્રી મહાશયે પોતાની અનુકુળતા પ્રમાણે તા. ૧૪ મી, તા. ૨૧ મી,

અને તા. ૨૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૪ ના ત્રણ અંકોમાં પ્રસિધ્ધ કરેલી છે, મહારી ઉપર પ્રેમ અને લાગણી ધરાવીને વાર્તા પ્રસિધ્ધ કરી તે ખાતર તેમનો આ જગાએ ઉપકાર માનું છું.

“ ગુજરાતી પત્રમાં વાર્તા શરૂ થઈ ત્યારથી મહારા મીત્રો અને સ્નેહીયો તરફથી મહુને અનેક પ્રકારની લલામણો થવા લાગી, અને અલીપંદનો મળ્યાં તેમજ વાર્તા સંપૂર્ણ થવા અગાઉ એકપદીના આકારમાં પ્રસિધ્ધ કરવાની સંજ્યાળંધ માગણીઓ થવા લાગી, તે ઉપરથી ફરીને કેટલાક સુધારા વધારા સાથે પ્રસિધ્ધ કરી છે.

વાંચકોના મોટા ભાગ તરફથી મહુને પૂછવામાં આવતું હતું કે વાર્તા શામાટે ટુંકી કરી નાંખી? તેના ખુલાસામાં જણાવતી રજા લઉં છું કે મરતી ગુલાબના મુખથી વાર્તા કહેવામાં આવે છે, માટેજ અલંકારો અને વર્ણનો પ્રમાણથી વધારે હોઈ શકેજ નહીં, તેમજ દીવાળીના અંકમાં પ્રસિધ્ધ કરવા આપેલી હોવાથી વધારે પ્રમાણમાં આપી શકાયજ નહીં.

વખતની અનુકૂલતા પ્રમાણે ફરી વખત સંપૂર્ણ રહ્ય પૂર્ણ વાર્તા પ્રસિધ્ધ કરવાની લેખકની સાવના છે, જેમાં પોલીસ કોર્ટમાં ચાલેલો તમામ કેસ તથા હાઈ કોર્ટના કેસની સંપૂર્ણ હકીકત પ્રસિધ્ધ કરવામાં આવશે, પુરૂષ પ્રચંત ઇશ્વર સહાયતા.

હાલ તરત વખત તો નિરભાગી ગુલામ અને નવી વાકીતી નાંમીચી નંદુના નામે આ નાંનકડી વાર્તા વાંચકો સનમુખ રજુ કરેલી છે, તેમાં વણવેત્રી તમામ હકીકત તદ્દન ખરી છે તેમજ તેમાં આલેખેલાં પાત્રો ગુલામ અને નંદુ એ પણ કૃત રીમ પાત્રો નથી, પરંતુ સત્ય પાત્રો ને તેમના સત્ય સ્વરૂપમાંજ આલેખવામાં આવ્યાં છે.

ગુલામ આ ફાંતી દુનીયાં તણને તા. ૮ મી આગસ્ટ ૧૯૨૩ ને હીને પોતાના પાપ પુન્યનો હીસાબ આપવા ચીત્ર ગુમના દરબારમાં પહોંચી ગઈ છે, જ્યારે નંદુ પોતાનાં અધુરાં રહેલાં પાપો પુર્ણ કરવા જીવતી જાગતી હયાત ફરે છે, પાત્રોને જોળખવા માટે તેમના અસંખ્ય ફેટાઓ પણ વાર્તામાં પ્રસંગે આપવામાં આવ્યા છે; જે “ગુજરાતી” પત્રમાં પ્રસીધ્ધ કરવા આપવામાં આવ્યા હતા, છતાં શામાટે પ્રસીધ્ધ થયા નહોતા તે કહી શકતો નથી. અસ્તુ.

રામનવમી,

૧૯૮૧ના ચઈતર સુદ ૬

તા. ૨ જી એપ્રિલ ૧૯૨૫.

ભાડુતી સાસુના મોજલા જમાઈ,

જે. માસ્તરના વંદે માતરમ.

આભાર અને ઉપકાર.

નિરભાગી ગુણ અને નવીવાડીની નાંમીચી નંદુની વાત. સત્યપુર્ણ ઘટનાના આધારે લખાયેલી છે, તેથી કેરીને વર્તામાં વર્ણવેલાં વર્ણનો સત્ય પુર્ણ હોવાથી સંવકને પોત્રીસ, કોર્ટ અને હાઇ કોર્ટમાં કેસો લડવા પડેલા છે, તે કેસોની અંદર અત્યંત કાળજીથી મહને મદદ કરતા વકીલો, બેરીસ્ટર, સોલ્લી-સીટર, અને તેમના કારભારીઓનો હું અત્યંત આભાર માનું છું.

મહારે કેસ મીં અરદેશર હોરમસજી અને દીનશાજીની નાંમીચી સોલ્લીસીટરોની પહેડી તરફથી તે પહેડીના એક ભાગી દાર મીં નરીમાન ચત્રાવતા હતા, મીં નરીમાને મહારે માટે જે મહેનત અને જેહેમત ઉઠાવી અત્યંત કાળજીથી મહને મદદ કરેલી છે, તેમની કાળજી ભરેલી મદદના આધારેજ મહને ફતેહ મળેલી છે, તેથી આ જગ્યાએ તે સાહેબનો પણ આભાર માનું છું.

કૃપાભિક્ષાસી લેખક,

જે. માસ્તર મુંબઈ નાં. ૨.

હાઇ કોર્ટમાં ચાલેલા કેસની અંદર નાંમદાર જડજ સાહેબ એનરેબલ સર કાજી સાહેબે માયાળુ બ્રિટિશ રાજ્યના કાયદાઓના આધારે મહારી ફરીયાદ સાંભળીને અદલ ઇનસાફ આપીને એરડરે કહાડેલા છે, તેથી તે સાહેબને પણ હું બુદ્ધ તેમ નથી, તેથી તે સાહેબનો પણ આ જગાએ ઉપકાર માનું છું.

અપીલ કોર્ટની અંદર નાંમદાર જડજ સાહેબ એનરેબલ સર લક્ષ્મીલાલ આશારામ શાહ જેઓ મહારી માત્રુ ભુમી અમદાવાદના વતની છે, ન્યાયાધીશ તરીકેના ઉડા અધ્યાસ અને જ્ઞાનના અંગે મુંબઈ શહેરની હાઇ કોર્ટના ચીફ જસ્ટીસનો હોદ્દો કેટલાક વખતથી ભોગવે છે તે સાહેબે ધારા શાસ્ત્રીઓની દલીલોનો સંપૂર્ણ રિપોર્ટ કરીને જે છેલ્લો ચુકાદો ખુલાસાવાર આપ્યો છે, જે બારમી લો રીપોર્ટમાં તા. ૧૫ મી જાનેવારી ૧૯૨૨ ના અંકમાં પ્રસિધ્ધ થયેલો છે તે વાંચવાથી સમજી શકાશે.

આવા અજબ પ્રકારના ઉડા જ્ઞાનથી મહુને મજેલા માયાળુ બ્રિટિશ રાજ્યના અદલ ઇનસાફથી તેમજ તેઓ મહારી માત્રુ ભુમીનાવતની હોવાથી અભીમાન ધરાવીને તે સાહેબનો અત્યંત ઉપકાર માનું છું.

કૃપાલિલાસી લેખક,
જે. માસ્તર મુંબઈ નાં. ૨.

અર્પણ પત્રીકા.

પ્રિય પાઠક અને પાઠીકાઓ સેવકે બધાના ઉપકારો માંન્યા ; પરંતુ એક વ્યક્તિ જેણે સેવકને પ્રથમથીજ જોઈતી સહાયતા આપેલી છે ; તે મ્હારા મીત્ર અને પડોસી મીઠા પરસોતમદાસ શ્રિજમોહનદાસ જેઓ મીઠા અરદેશર, હોરમસજી અને દીનશાળની પહેડીમાં—વીસ રૂપીયાના પગારથી નોકરી રહીને, પોતાના બુદ્ધીબળ અને બાહોસીથી આગળ વધીને મૈનેજીંગ કલાર્ક તરીકેનો ઓધો ભોગવે છે, તેમનામાં રહેલા જાણુવા જેવા સહયુક્ષોમાંનો મુખ્ય સહયુક્ષ ધૈર્યતા, અને ગંભીરતા સાથે, જગતમાં મનુષ્યો પોતાના સ્વાર્થને ખાતર એક કાંકરે બે પક્ષી મારે છે, ત્યારે મ્હારા મીત્ર મીઠા પરસોતમદાસ એક કાંકરે ચાર પક્ષી મારવાની કળા ધરાવતા હોવાથી, તેમનામાં રહેલા અનેક સહયુક્ષોમાંનો મહત્ત્વ કરવા લાયક ઉત્તમમાં ઉત્તમ સહયુક્ષ ધૈર્યતાથી વહેરની વસુલાત કરવાનો મ્હારામાં ઉતરેલો હોવાથી મ્હારા મીત્ર અને ગુરૂ તરીકે આ નાંનકડી વાર્તા અત્યંત પ્રેમથી કોઈને પણ અર્પણ નહીં કરતાં નિસ્વારથી મ્હારા કેસમાં કરેલી મદદથી મને મળેલા યશના આભાર તરીકે તેમનું નામ પણ વાર્તા સાથે જોડવાની અભિલાશાથી આ નાંનકડી વાર્તા તેમને અર્પણ કરું છું.

રામનવમી,
૧૯૮૧ ના અઠતર સુદ ૯
તા. ૨ જી એપ્રિલ ૧૯૨૫.

કુપાભિલાસી લેખક,
જે. માસ્તર મુંબઈ ના. ૨.

નિરભાગી ગુલાબ

અને

નવી વાડીની નામીચી નંદુ.

કુદરતની બહિહારી.

કુદરતની અજબ બહિહારી છે, તેણે કોયલને કાળી કરી છે, બગલું સફેદ બનાવ્યું છે જેરી સર્પના મસ્તકે મણી મુક્યો છે, ઉડા ખાસ પાતાળ જળને વિષે છીંપમાં મોતી ઉત્પન કર્યા છે હીરો કોલ-સાની ખાણમાં બને છે, કસ્તુરીનો વાસો મૃગના કુંટામાં કર્યો છે, કમળને જળમાં ઉત્પન કર્યું છે. સુંદર સુવાસીત ગુલાબના પુલના છોડમાં કાંટા ઉત્પન કર્યા છે, જગતકર્તા ઇશ્વરની અગાધ હીલ્લો પારજ નથી.

વાર્તાનું મુખ્ય પાત્ર ગુલાબ છે ગુલાબના સુંદર અને સુવાસીત છોડ ઉપર જેમ કાંટા હોય છે, તેમ જીવતી ગુલાબના જીવનમાં પણ કેટલાક કાંટા હતા, તેમાંનો મુખ્ય મ્હોટો કાંટો પોરબંદરના વતની હાકાઈ હુવાણા સાતીના લક્ષ્મીપતિ પ્રતિષ્ઠિત જાણીતા કાપડ ના વેપારી ઠા. હેમરાજ પ્રેમજીની વિધવા, અને ઠા. રણછોડદાસ માધવદાસની દીકરી, નવીવાડીની નામીચી નંદુઆઈ હતી,

સાંદર્યથી ભરેલા સુવાસીત ગુલાબના પુલની સુવાસ લેનાર
લોગી બ્રમરને ગુલાબના છોડના કાંટા વાગતા નથી, પરંતુ જીવતી
બગતી ગુલાબનો મ્હોટો કાંટો તેના લોગી બ્રમરને કેવી અજબ
રીતે વાગ્યોકે જેની પીડા પાંચ વર્ષ સુધી લોગવવી પડી, જખમ
રૂઝાંવા છતાં જન્મનો કાયમનો ડાઘ રહી ગયો, તેમજ ગુલાબ
જેવા ઉગતા આશા ભર્યા કુમકા છોડને કેવી રીતે કચરી નાંખ્યો,
તેનું હુબહુ વર્ણન મરતી ગુલાબના પોતાના મુખથી આ લેખવાની
કાશેશ કરેલી છે,

બકરાને ગળે બાંધેલા રત્નની કીંમત ઝવેરી કરે છે, ભરવાડને
હોતી નથી, વાંદરાને પહેરાવેલો મુકતા હાર ફળ સમજીને પથર-
વતી ફેડવાનીજ તેનામાં કલ્પના શકતી હોય છે, ગધેડીને કેસરનો
ચાંલો કાળો દેખાય છે, અસ્તુ.

ગુલાબનો પુર્વ વૃત્તાંત.

પ્રિય પાઠક તમે જાણી શકયા હશે કે માહરું નામ ગુલાબ છે, ગુલાબમાં સૌંદર્યતા અને સુવાસ હોય છે, તેમ મહને પણ હું નિર્ભાગી હોવાથી ઇશ્વરે સ્વરૂપ આપવામાં ઉદારતા વાપરી હતી, તેથી હું કાંઈક ખુબસુરત તેમજ નિર્દોષ હતી જે મહારો ફોટો જોવાથી સમજશે, આ વાર્તામાં વર્ણવેલો બનાવ બન્યો તે પહેલાં હું મહારા પિતાશ્રીના આશ્રય નિચે ભગતવાડીની એક ચાલીમાં પહેળે માળે નિર્દોષ સુખી જીવન ગુજારતી હતી, મહારો જન્મ મારા પિતાશ્રીએ એક પરકોમની સ્ત્રી રાખેલી હતી તેહના ઉદરથી તા. ૧૮ મી જાનેવારી ૧૯૦૫ ના રોજ થયો હતો, શા માટે મારો

જન્મ થયો તે આપ બાણો છે! જગતના ઇતીહાસમાં તેમજ પુરાણોમાં વર્ણવેલી અનેક અબળાઓ મહાન સંગ્રામના કારણબુત ગણાયેલી છે, તેવીજ રીતે મારો જન્મ પણ એક નજીવા સંગ્રામના કારણ નીમીત્તેજ થયો હતો.

મહારા પિતાશ્રીની વસાઈમાં કેટલીક જમીન હતી અને છે, જેમાં ચોખા વીગેરેનો પાક થતો અને થાય છે, જેનો વહીયાવટ કરતા અને કરે છે તેની ઉપજમાંથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતા હતા, આર્થિક સ્થિતિ સારી હતી અને છે, છતાં જીવ બહુ પાછ હતો, અને છે, ચમડી તુટે પણ દમડી નહીં છુટે, અને તેથીજ મહારી દુર્દશા થઈ, મહારા જન્મ વખતે હમે દાદર તરફ એક આલીમાં રહેતાં હતાં. મહારે એક ભાઈ છે જે પોતાનાં કૃત્યો માટે દેશનિકાલની સબ લોગવી આવ્યોછે, ત્રાતામાં વર્ણવેલો બનાવ બન્યો ત્યારે તે દેશનિકાલની સબ લોગવતો હતો.

જગતમાં અનેક બાળકો જન્મે છે તેમ મેં પણ જન્મ તો લીધો હતો, મહારા જન્મ વખતે કયું ચોઘડીયું પણ હતી તે મહુને બબર નથી, તારીખ પાછળથી બબર પડી મહારો જન્મ મહોત્સવ થયો હશે કે કેમ તે વાંચકોએ વીચારી લેવું.

જન્મ આપનાર માતા મહુને છ માસની મુકીને ગુજરી ગઈ હતી, મહુને ઉછેરવા માટે કહો કે બીજા કોઈ કારણે સમજે પરંતુ હું જ્યારે સમજણી થઈ ત્યારે બીજી એક ઘાટલુ ઘરમાં હતી; જે હજી પણ છે. હું જ્યાં સુધી અજ્ઞાન બાળકી હતી ત્યાં સુધી

મહુને કાંઈ ખખર પડી નહી, ખાઈ પીને નિર્દોષ બાળકોના આનંદ જેવો આનંદ કરતી, પરંતું જ્યારે દસ બાર વર્ષની સમજણી થઈ ત્યારે મહારી સ્થિતી મહુને કાંઈક સમજવામાં આવી, આ વખતે હમે પ્રથમ વર્ણવ્યા પ્રમાણે બુલેશ્વર ભગતવાડીની એક ચાકીમાં પહેલે માળે એક ઓરડીમાં રહેતાં હતાં, મહારા પિતા શ્રીના ઘરમાં બાવા આદમના વખતનો એક જુનો લાકડાનો પાટીયાં વાળો એકવડો ખાટલો હતો, જેને પતંગના નામથી ઓળખવામાં આવતો હતો, બાકી રાંધવા સીંધવાનાં જરૂર જેટલાં વાસણ કુસણ, અને એક જુનું કબાટનું ખોખું, ખાટલી અહસ્થાશ્રમની સાહબી ઓરડીમાં હતી, અને છે.

હું જ્યારે સમજણી થઈ ત્યારે મહુને ખખર પડી કે મહારે એક ધનગવરી નામે સાવકી બેઢેન હતી, જે હાલ ગુજરી ગઈ છે. મહારી બેઢેનને ચાર દીકરા છે, બનેલી કોટમાં કોઈ ઓશીસમાં નોકરી છે, સારી જેવી આવક છે, અને પોતાનો ગુજારો સારી રીતે ચલાવે છે.

મહારી બેઢેનનું સાસરું મહારા પિતાશ્રીના ઘરથી થોડુંજ દુર નવી વાડીની સાંમે છે, હું મહારી બેઢેનને ઘેર કોઈ કોઈ વખત જતી આવતી હતી, અને કેટલીક વખત બપોળે ચાર ચાર દીવસ ત્યાંજ રહેતી, મહારા પિતાશ્રી તે સંખંધી વાંધો લેતા નહી.

નંદુબાઈનો પરીચય અને સમાગમ.

દોહરો.

નારી સ્વરૂપે નાગણી, કર્યા કર્મ બાદુ આકરાં;
ઉત્તમ કુલની એ અબળાએ, કર્યા આબરૂના કાંકરાં;

મહારી બહેનની પડોશમાંજ વાર્તાનું બીજું પાત્ર નંદુબાઈ રહેતી હતી, નંદુબાઈને અને મહારી બહેનને સારાં જેવાં સૈહિયર પછાં હતાં પાછળથી એ સૈહિયરપછાંનો અણુબનાવ થયો હતો અત્યારે તો એટલાં બધાં સૈહિયરપછાં હતાં કે મહારી બહેને પાતાના ચાર દીકરાઓમાંનો સઉથી નાહનો દીકરો જેનું નામ મનહરલાલ છે તેના જન્મ વખતે તેની સુવાવડનો ખાટલો નંદુબાઈ

ના રૂમમાં મુકવામાં આવ્યો હતો, તેમજ સુવાવડનું તમામ ખર્ચ પણ નંદુભાઈએ કરેલું હતું, ખર્ચની સરત એવા અજબ પ્રકારની હતી કે મનહરલાલ નંદુને આપી દેવો, તે પ્રમાણે મનહરલાલ ધાવણ મુક્યા પછી નંદુભાઈને સુપ્રત કરવામાં આવ્યો હતો, જેને પાછળથી પાછો મેળવવા માટે મહારા જનેવીને હાઈ કોર્ટમાં દાવો માંડવો પડ્યો હતો, ત્યારે મળ્યો હતો. તેમ નંદુભાઈએ મહારી બહેન ધનગવરી ઉપર રમોલકોજી કોર્ટની અંદર આશરે એક હજાર રૂપિયાની સુવાવડના ખર્ચની ફરીયાદ કરેલી હતી જે ફરીયાદ નામદાર ચીફ જજ સાહેબ રા. ઝવેરી સાહેબે કહાડી નાંખી નંદુભાઈ સામે ખર્ચના એકાવન રૂપિયાનું હુકમ નામું કરી આપ્યું હતું, આવા અજબ પ્રકારનાં સૈદ્ધિચરપણાને લઈને હું નંદુભાઈને ત્યાં જવા આવવા લાગી હતી.

હું અજબાંમણી હતી તેથી પરમાત્માએ મહારામાં કાંઈક ખુબસુરતી મુકેલી હતી, તેને લઈને સમજે કે બીજા કાંઈ કારણથી નંદુભાઈ મહારી ઉપર બહુ પ્રેમ રાખવા લાગી, મહુને સાંડે સાંડે ખાવા પીવાને પહેરવા ઓઢવા આપે, અને અત્યંત પ્રેમની લાગણી બતાવે, એ પ્રેમ અને લાગણીનું પરીણામ એ આવું કે મેં મહારા પિતાશ્રીનું ઘર તણ દીધું ને બહેનને ઘેરજ રહેવા લાગી.

નંદુભાઈ એ મહારી ઉપર બતાવેલો પ્રેમ અને લાગણીથી છેવટે બહેનનું ઘરપણ તણ દીધું અને કાયમનો નંદુને ત્યાંજ વાસ કર્યો, નંદુને એટલુંજ જોઈતું હતું, પોતાની સાથે હું અને

મનહરલાલ ખેડ હુળી ગયેલાં સમજીને ત્યાંથી જગ્યા ખાલી કરીને પ્રિન્સેસ સીટમાં રહીમ ખીલડીંગમાં રહેવા ગઈ, હું અને મનહર પણ તેની સાથેજ રહેવા લાગ્યાં, નંદુખાઈને ત્યાં ચાકર, રસોઈયો ફરનીચર અને માર્ગેજ મુકેલાં ગાડી ઘોડા વીગેરે નકલી અને તકલાદી બહોજલાલી હતી, જેમાં હું અંબાઈને 'પતંગીયા રૂપે પછડાઈ.

મેં પ્રથમ વર્ણવ્યું તેમ મહારો જન્મ સંસાર નૌકામાં વર્ણવેલી રથામાની માફક થયો હતો એટલે જન્મની દુઃખી હતી, મહારા પિતાશ્રી મને પેટ પુરતું અનાજ પણ આપતા નહોતા, તેથી મહેને આવું સુખ જોઈને મહારાં અહોભાગ્ય માનવા લાગી, નંદુખાઈએ મહારી માતાના કોડ પુર્યા, તેથી તેમની સાથે આનંદમાં રહેવા લાગી, મહારા પિતાશ્રીએ તેમજ મહારી જહેને દરકાર કરી નહીં.

પ્રિય પાઠક વાંચીને આનંદ માનતા નહી, ભાગ્યદશા મનુષ્યને શામાટે ઉચે ચડાવે છે તે જાણો છો? નીચે પટકવા માટે. જન્મની દુઃખીના ભાગ્યમાં સુખ લખાયેલું હોતું નથી, વિધાતાને પણ તેની અદેખાઈ આવે છે, આ તો મહારી ભાગ્યદશાનો પ્રથમ અધ્યાય છે, ભાગ્યદશા શું શું કરે છે, તે નાટકના પડદા પાછળ ગોઠવાતી સીન સીનેરીની માફક પાછળજ રહેલું છે.

મારાં લગ્ન માટે પ્રેરિશો.
દાહરો.

હતી અમૃત તળી આસન, વિહાલ પુંડરિક ચંદ્ર
પીછાણું ના હૃદય ભોળું, કહાડે સપતાંગી પાદેસુ.

મહાસે પિતાશ્રી વૈશ્ય છે, અને મહારી માસુશ્રી કંઈ જ્ઞાતીની
હતી તે છેવટ સુધી મહને ખબર નહોતી, જ્યારે નંદુબાઈમી સાથે
રહેવા લાગી ત્યારે મહારી ઉંમર ૧૩ થી ૧૪ વર્ષની સંપૂર્ણ
ખહારમાં ખીલેલી યોવનકળી હતી, મહારા પિતાશ્રીએ વૈશ્ય
જ્ઞાતીમાં મહાસે લગ્ન કરવા માટે કેટલીકે તજવીજ કરેલી હતી,
પરંતુ રૂઢીની ખગવાન બેડીયોથી કોઈ જાવને પ્રતો લાગેલો નહીં,
એ વાતથી નંદુબાઈ સારી રીતે જાણીતી હતી, એ ઉપરથી
નંદુબાઈએ મહને કોઈ સારે કેકાણે માલેલુબાર, ભટીયા, માણી
યામા મહારા લગ્ન કરવાની તજવીજ કરવા મોકલી હતી.

જન્મથી માતાનું સુખ જોયેલું નહોતું, નંદુબાઈએ મહારી
માતાની ગરજ કેવી રીતે સારી તે આગળ ઉપર વાંચવાથી
સમજશે. નંદુબાઈ એ ચાર વર્ષથી જ વિધવા થયેલી હતી, મહારી
ઉપર પેટની પુત્રી કરતાં અધિક પ્રેમ રાખતી, અને હું તેને
બહુ પ્રેમમાં માતા તરીકે માનીને બા, કહી બોલાવતી હતી.

નંદુબાઈને ત્યાં તેમનો ગોર અવાર નવાર સીધુ સામન લેવાને આવતો, તે ગોરને તેમજ બીજા કેટલાએક પોતાના લાગતાવળગતાઓને મ્હારે લાયક કોઈ માલેતુબર વર શોધવાની ભલામણ કરાવી હતી, હું નંદુને ત્યાં રહેવા લાગી ત્યારથી એ તજવીજ ચાલતી હતી, નંદુને ત્યાં રહેતાં મ્હને ચાર પાંચ માસ વીતી ગયા. છતાં મ્હારા પિતાશ્રીએ અથવા મ્હારી મ્હોટી બહેને મ્હારે માટે કોઈ જાતની દરકાર કરી નહીં મેં પ્રથમજ જણાવ્યું છે કે મ્હારો બાપ નિષ્કુર હૃદયનો હતો અને છે ત્રેથી તેણે પોતાના માથેથી બન્ના ઉતરી એમ સમજીને મ્હારી દરકાર કરી નહીં.

મ્હારાં વેહવીશાળનો પ્રથમ દિવસ.

પ્રિય પાઠક તા. ૧૪ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૬ નો દીવસ યાદ કરો, જે દીવસ જગત્તના મહાન વિગ્રહનો સુલેહની ખુશાલીના (પીસ હોલી ડે) નો જાહેર તહેવાર હતો, સરકારી તેમજ વહેવારી જાણીતાં મકાનો અને ઓફીસોમાં ખુશાલીના વાવટા ફરકતા હતા, દેવળો અને મંદીરોમાં પ્રાર્થનાઓ થતી હતી, અને જનસમુહ આનંદમાં દીસતો હતો, તેવા એક રમણ્ય દીવસે હું પણ મ્હારી ભડુતી માતા નંદુને ત્યાં નિર્દોષ આનંદમાં હતી, મ્હને ખબર નહોતી કે જે દીવસે જગત્તના મહાન વિગ્રહની સુલેહના પીસ ડે તરીકે આનંદ આત્સવ થાય છે તેજ

દીવસ મહારા જીવન વિગ્રહની શરૂઆતનો દીવસ નિર્માણ થશે, તેમ નંદુના જીવનમાં પણ ફેરફારો થશે, અને એક નિર્જીવ વિગ્રહની શરૂઆતનો પાયો નાંખાશે, જેમાં મહારૂં જીવન નૃષ ભૂષ થઈને તે વિગ્રહમાં આહુતી અપાશે. અસ્તુ.

રમણ્ય પ્રાતઃકાળ. રાગ-પ્રભાતી.

ઉઘોગી, ભાનું ગગને દીસે છે, ઉઘોગી પૃથ્થ કામે વસે છે, ઉઘોગી નારી ગ્રહ કામમાં છે, ઉઘોગી બાળો નિજપાઠ લે છે, પંખી બીચારાં નિશાગ્રહ ત્યાગે, ઉડી વ્યાભેજ વનમાં સીધાવે કમળ ખીલ્યાં નલ ભાનુ દેખી? ભોગી ભ્રમરો ભમતા એ પેખી, અસંખ્ય ગાયો વનમાં ચરે છે, ગોવાળ મુખે ડચ ડચ ઉચરે છે, અનીલ વાયે તડ પુરૂષ જીએ, અનીલ સંગે કળીયોજ ફૂલે, ગાગર સીરે વનીતા વહે છે, બાળકો કહેડે રડ રડ કરે છે, નારી નામી નીરથી ભરે છે, ગાગર ગડ ગડ દાવની કરે છે, ભાવીક ભગ્તો ભાવે ભજે છે, પરભવકા જે ભાતુ ભરે છે. લીલા સઉ નીરખી ગુલાબ કહે છે, પ્રાતઃકાળ સમ કાળના વહે છે.

એવા રમણ્ય પ્રાતઃકાળમાં આઠેક વાગ્યાને સુમારે હું મહારા નીત્ય નીયમથી પરવારી ગ્રહ કામે લાગેલી હતી, તે વખતે નંદુબાઈનો ગોર જેનું નામ કલ્યાણજી હતું, (હાલ તે ગુજરી ગયો છે.) તે પોતાની સાથે એક યુવાનને લઈને હમારે ત્યાં આવ્યો, હું અને નંદુ તે વખતે રસોઈના ઓરડામાં હતાં,

ચાલી જવાની આજ્ઞા આપી, એટલે હું તો ચાલી ગઈ, મહારાજવાં પછી મહારાજા ભાવી પતિએ નંદુબાઈની સાથે કેટલીક વાત ચીત કરી, અને બન્ને જણે મળીને મહારાજાનું સાટું નક્કી કર્યું, ત્યાર પછી મહારાજા સંમતી લેવામાં આવી, મેં સેવખતે મહારાજા સંમતી આપી, મનથી આપી, કે કંમનથી આપી, કે કે નંદુબાઈના કહેવાથી આપી, કે ઇશ્વરની પ્રેરણાથી આપી, તેની મહને ખબર નથી, પરંતુ આપી તો ખરીજ એટલે લગનનું સાટું નક્કી થયું; તેના ચાર દીવસ પછી તા. ૧૮ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૬ ને દીવસે લગન કરવાના નક્કી થયાં અને તેને માટે માત્ર મહુરતજ બેવરાવવાની જોટી હતી, પરંતુ ચાંદણાં તો તેજ દીવસે કરવાના ઠર્યાં હતા, આ વાતચીત કરવામાં લગલગ અગીયાર તો વાગવા આવ્યા હતા, ભોજનનો વખત થવા આવ્યો હતો, તેમ ચાંદણાં કરવાને લગતી તૈયારીઓ પહોં કરવાની હતી, એટલે મહારાજા ભાવી પતિ તે ગોઠવણ કરવાને કહ્યાણુજી મહારાજાની સાથે ચાલી ગયા, તેમના ગયા પછી નંદુબાઈએ ખુટાસાથી મહારાજા સાથે કેટલીક વાતચીત કરી, અને પોતે પણ તૈયારી કરવા લાગી. મેં પ્રથમજ જણાવેલું છે કે નંદુબાઈને ત્યાં નોકર ચાકરનો ટોટો ન હોતો તેથી જરા વારમાં બધી સામગ્રી તૈયાર કરી નાંખી, અને મહારાજા ભાવી પતિના આવવાની કાગને ડાળે રાહ બેવા લાગી, ઘડીકમાં બારીએ બીય ને ઘડીકમાં દાદરે બીય, એમ કરતાં બે વાગવા આવ્યા, છતાં કોઈ આવ્યું નહીં, પછી ચિંતા થવા લાગી કે

રખેને હાથ આવેલો શિકાર છટકી જાય, છેવટે અઢી વાગ્યા ના સુમારે પોતાની સાથે ચાર પાંચ માણસના કાફલા સાથે ગાર મહારાજ અને મહારા થનાર પતિ આવી પહોંચ્યા, મહારે આ જગ્યાએ ખુલાસો કરવો જોઈએ કે નંદુખાઈના ચાકર નોકર અને જહોજલાલી નકલી અને તકલાદી હતી, ત્યારે મહારા થનાર પતિને ત્યાં સાત આઠ નોકરો અને બીજા ભાગીદારો હતા, તેઓ શ્રોક્ષનો ધંધો કરતા હતા, તે ઉપરાંત પ્રીણ બંધડીયાળની દુકાનો હતી, અને છે. નંદુખાઈનાં જહોજલાલી નકલી અને તકલાદી હતી, ત્યારે મહારા થનાર પતિ નંદુને જોઈતા હતા તેવા માલેતુબર હતા, અને છે. નંદુની નકલી અને તકલાદી જહોજલાલીનું પોકળ વેરાઈ ગયું છે, ત્યારે મહારા પતિની સ્થિતિ જેવી ને તેવી કાયમજ રહી છે. બ્યારે નંદુ ભુંડા હાલે ભટકે છે અંતે સત્યનો વિજય છે.

નંદુના પ્રપંચી પરાક્રમો.

પ્રિય પાઠક નંદુની જાત ભાતનું વર્ણન વાર્તાની શરૂઆતમાં કરેલું છે પરંતુ તેનાં પ્રપંચી પરાક્રમોનું વર્ણન આપે વાંચ્યું નથી, તો હૃદય ઉપર પથ્થરનો ભાર સહન કરીને વાંચજો, ઝીંગોમાર અને પ્રોટીયા યુરોપમાંજ વસ્તાં નથી, પરંતુ મોહમદ મુંબઈ નગરીમાં પણ નંદુ જેવી ગણાતી અબજાઓનાં પ્રપંચી પરાક્રમો પરદેશી પ્રોટીયાને ટક્કર મારે તેવાં છે,

વાંચક તમને અજાયબી અને અતીશયોકની લાગશે, અને મહારા લખાંશને અસત્ય માનશે, પરંતુ શંકા લાવ્યા વગર વાંચજો જે કાંઈ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે સત્ય છે, અને જેના પુરાવા લેખક પાસે જોઈએ તે કરતાં વિશેષ છે, તેમજ લેખકે પુરતાં અનુભવથીજ આ લખેલું છે.

હાહરો.

ભોજી થઈ અખગા બીચારી, ખાય સોગન આકરા;
નારી નફ્ટની જાત એ, ક્યાં આખરના કાંકરા;

કોઈના લલાટમાં સત્કર્મો કરી સુવિખ્યાત થવાનું લખાણ હોય છે, ત્યારે કોઈના કર્મમાં કાળા કર્મો કરી કલંકિત બનવાનું નિર્માણ હોય છે, એક જગત ઉપર ઉપકાર કરે છે, બીજો જનસમાજમાં કાળો કેર વર્તીવે છે, એકના દર્શન માટે દુનિયાં તલસે છે, બીજાના પડછાયાથી પણ લોકો ભડકે છે, અને દુર દુર નાસે છે, એક દુનિયામાં દેવ જેવો ગણાય છે. બીજો હાનવનર પિશાચ તરીકે પરખાય છે, બન્ને માનવ પ્રાણીજ છે. એક સારાં કર્મથી સંમારમાં સત્કાર પામે છે, બીજો પોતાના ખુરા કર્મોથી તિરસ્કારાય છે, એ કર્મનો સંસ્કાર છે, સુકર્મોને સત્કીર્તી વરે છે, કુકર્મના કપાળે કલંકનો કાળો ડાઘ ચોંટે છે. સુકર્મની સીડીનું એક પણ પગ થીયું ચુકતાં મનુષ્ય ધીરે ધીરે કુકર્મના કુવામાં ઉડો ને ઉડો ઉતરતો જાય છે.

પાપના લોહ ચુંબક તરફતે વધારે ને વધારે આકર્ષાય છે, અને છેવટે તેનું અદઃપતન થાય છે, તે મનુષ્ય મટી રાક્ષસ બને છે.

નવી વાડીની નાંમીચી નંદુઆઈ બીજી પંક્તિનું મનુષ્ય હતી અને છે, જન્મથી તો તે ઉત્તમ હતી, ઉત્તમ અને જ્ઞાનદાન, તેમજ આખરૂદાર કુંદુંબમાં જન્મેલી, આખરૂદાર ગ્રહસ્થ સાથે લગ્ન ગ્રંથીથી પરણેલી, તેના મરહુમ સ્વામીએ મરતી વખતે રૂપીઆ ૧,૨૫૦૦૦ લગલગ સવા લાખ રૂપીઆની ગંજવર દાક્ષત મુકેલી, રાજ વૈભવ અને બાદશાહી ઠાઠમાં રહેલી, છતાં પુર્વ જન્મના સંસ્કારોથી કહોકે ભાગ્ય રેખા ઉઘી પડેલી હોય કહોકે, ઇશ્વર ઇચ્છાથી, કહો પરંતું મંદીરમાં પગતી મુંદર ગાય લીલા ધાયનો ચારો મળવા છતાં જેમ ઓખર કરવાની કુટેવ છેડતી નથી, તેવીજ રીતે જાણી બુજીને સમજવા છતાં કાયમ અધોગતીના માર્ગોજ જેને ગ્રહણ કરવાની કુટેલ પડેલી તેનાથી સત્કર્મ થતાંજ નથી, જો નંદુએ પોતાની બુદ્ધી અને પરાક્રમોનો સત્કાર્યોમાંજ ઉપયોગ કર્યો હોત તો જગતની મહાન દેવી તરીકે પુજાય એટલી અનહદ શક્તિઓ ઇશ્વરે અર્પેલી છે, છતાં તેનો સદ ઉપયોગ કરીશકવાની પ્રેરણા પરમાત્માએ અર્પી નથી, અફસોસ. વ્યભિચાર કરવો, ભુગાર રમવો, ઘોડાની રેસમાં જવું; ઘોડાની પરિક્ષા કરવી, ગાડી ઘોડા હાંકવો, ઉધાર જાંગડ માંલ લાવવો, દુધ, ઘી, દાંણા, કાપડ, દરદાગીના, ઝવેરાત, વિગેરે પોતાને ભેઈતી સામગ્રી ઉધાર લાવવી,

સારામાં સારા હુશીયાર વકીલ, ઍરીસ્ટર, સોલીસીટર વિગેરેને થાપ આપવી, કોઈપણ કાર્ય કરતાં કાયદાની ચુંગાલમાં આવવું નહીં, કદાપી સપડાઈ જવાય તો અજાણનાં આંસુપાડી છુટી જવું, કોઈની ઉપર ખોટી ચોરીનાં આળ ચઢાવવાં, પોલીસ, પોલીસ કો-સ્ટેબલો, વીગેરેને થાપ આપવી અને છેલ્લે અંતે વિક્ટોરીયાવાળાઓ તેમજ ભાડે રાખેલાં મકાનોનાં ભાડાં ચુકાવવાં નહીં એ તો બધી ડાળા હાથની રમતો જેવા જેને મન ખેલ છે એ ખેલ કેવી રીતે રમવામાં આવતા તેનું વર્ણન હું જેટલો વખત નંદુની સાથે રહી, અને મેં નજરે જોયેલું છે તે ચથાશક્તી વર્ણન આપેલું છે મેં પ્રથમ વર્ણવ્યા પ્રમાણે મનહર અને હું તેની સાથે હળી ગયા પછી નવીવાડીની સામેની જગ્યા ખાલી કરીને પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટમાં રહીમ ખીર્ડીંગમાં રહેવા ગઈ ત્યારથી તેનાં પ્રપંચી પરાક્રમે મહારા જોવામાં આવ્યાં તે છેવટે મૃત્યુ પથારીએ પડી અને જ્યાં સુધી મહુને શુધ્ધી હતી ત્યાં સુધીમાં તેહના રમાયેલા પ્રપંચોનું વર્ણન ૩૩ તો પુસ્તકોનાં પુસ્તકો લખાય, પરંતું એટલો સમય નથી, મોટે દાખલા રૂમે જે કોઈ ચથા શક્તી વર્ણન થયું છે તેજ કથું છે.

ઘડીયાલ, ઘડીયાળી, અને તહેનો વેપાર.

એ સંબંધમાં કોઈપણ જાતની સલાહ જોઈતી હોય તો, શ્રી ચીમનલાલજી મહારાજના મંદીર સામે ધી માસ્તર વોચ કંપનીમાં પધારો મફત મળશે.

રહીમ બીલડીંગ.

મારકીટ તરફથી જતાં જમણા હાથે, અને કાલબાદેવી તરફથી આવતાં ડાબા હાથે; જાણીતા હરણુ છાપની છત્રી ઓના બનાવનાર અને વેચનાર બાદશાહી વેપારી શેઠ 'ધાંધ્રા' હીમ કરીમ છત્રીવાલા તરફથી લાલ સંજેમરમના પથ્થરોથી બંધાએલો બાદશાહી મહેલ જેને રહીમબીલડીંગના નામથી ઓળખવામાં આવે છે, જેમાં લોચતળીએ હાલ પોતાની દુકાન છે, તે સંજેમરમના સહી મહેલનો ચોથો માલ નંદુએ આપો પોતે ભાડે રાખ્યો હતો, તેમાંથી એક દીવાનખાનું અને એક રસોડાની ઓરડી પોતાના વપરાસ માટે રાખીને બાબુનાં બીજાં બે દીવાનખાંના અને ઓરડીઓ ભાડે આપેલાં હતાં, જેમાંના એકમાં શાઠ ચંદુલાલ પુનમચંદ બાપુજી વહોરા નામના પાટણના વતની ઓફીસી પહેડી હતી જેઓ હાલ નાદાર થયેલા છે, અને બીજામાં ચીમનલાલ પુજારામ પંડયાનામે એક વિસનગરના બ્રાહ્મણ નંદુનો કારભારી-દલાલ રહેતો હતો, આ બેઉ પેટા ભાડુતો પ્રપંચી પુતળી નંદુના પ્રપંચોમાં અડકતરી રીતે અંબલુતા સામેલ હતા અને નંદુ હથીયાર રૂપે તેમનો ઉપયોગ કરતી, ચીમનલાલ પુજારામ પંડયા પોતાનાં કૃત્યો માટે છ માસની વગર ભાડાની સહેલગાહ કરી આવ્યા છે, તે ઉપરાંત કેટલાક માંગનારની ડીકીયો હોવાથી ચોરી છુપીથી મોહમમ મુબઇ નગરીમાં પોતાનો વાસ કરી રહેલા છે. તેમ ચંદુલાલ

ની સ્થિતિ તેથી પણ વિવેક કફાડી છે બીજી વાર્તાના પ્રસંગે તેનું વર્ણન અપાયે, અસ્તુ.

હમારું દીવાનખાનું.

જે દીવાનખાનું અને ચોરડી હમારા વપરાસમાં હતાં, તેને ગ્રહસ્થાશ્રમીના ઘરની માફક સજ્જારેલું હતું, આખા ચોથા માલના રૂ. ૧૮૦) માસીક ભાડુ હતું, તેમાંથી શેઠ ચંદુલાલ પુનમચંદ પાસેથી રૂ. ૬૦) લેવામાં આવતા હતા તેમ ચીમન લાલ પાસેથી પણ તેટલાજ લેવાતા હતા, બન્ને પેટા ભાડુત હતા અને તે બન્નેનું ભાડું રૂ. ૧૨૦ નંદુ લેતી હતી.

ચોથો માળનો દાદર પુરો થતાં ડાળા હાથે સામેજ હમારે રહેવાનું દીવાનખાનું હતું, જેના બહારના ભાગમાં એક ઠેલ બેઠ હતો, અને ચોકીસોની માફક હાફડોર હતાં, દીવાનખાનામાં દાખલ થતાંજ સામે (લુર્કીંગ ગલ્વસ) મ્હોડું બેવાના આખા ચોરસાવાળાં મ્હોટાં જે કબાટ હતાં, મધ્ય ભાગમાં (શઉન્ડ ટેબલ) એળા આરસ પહાણુનું ટેબલ અને તેને ફરતી ચાર પાંચ ખુરશીઓ હતી, એક બાજુ ખુણામાં ગાદલાંઓથી ભરચક (બેંક વુડ) શીસમનો પલંગ અને તેહની પાસે તેવીજ આરામ ખુરશી અને એક ચોકવુડની ઝોલા ખુરશી ઉપરાંત અનેક ભાતના મહેલા ફોટોગ્રાફ અને પોતાના સ્વામીનું મ્હોડું

ખાનુના પેટા ભાડુતો પાસે ભાડાની ઉધરાણી કરે, અથવા આંડાં અવળાં બહાનાં કહાડીને સાથે આવનાર માણસને કાંઈક બક્ષીસ આપે, અને બીજી વખતે આવવાનો વાયદો કરે, એ પ્રમાણે કરતાં એ ચાર દીવસ થઈ બચ કે પછી રોકડો જવાબ આપે કે તમારાથી થાય તે કરી લેજે, વેપારી ફરીયાદી કરે ને ડીકીયો થાય, એવી સંખ્યાબંધ ડીકીયો થયેલી પડેલી છે.

પ્રપંચી પરાક્રમની બીજી રીત.

વીકટોરીઆવાળાને આખો દીવસ ફરવીને સાંજના ભાડુ આપતી વખતે રૂ. ૧૦૦ ની નોટનો કટકો કહાડીને કહેશે કે પરચુરણ લાવ, વીકટોરીઆવાળા પાસે રૂ. ૧૦૦ નું પરચુરણ હોયજ ક્યાંથી? પછી તેને ઉપર ચોથે માલ બાલાંવી બેસાડી સમજાવીને કહે કે હજી મારે આવતી કાલ જરૂર છે માટે બે દીવસનું સામદું ભાડુ આપીસ, માટે કાલે લઈ આવજો, બીજો દીવસ પણ તેજ પ્રમાણે કરે, વધારે તકરાર કરે તો ઉપરથી તમારો ખેંચી કહાડતાં વાર નહીં, ને વધારામાં ગળે પડે બાઈ માણસને ગળે પડે છે ગરીબ બીચારો વીકટોરીઆવાળો પોતાનો ધંધો કરે કે તકરારમાં ઉતરે આ પ્રમાણે સંખ્યાબંધ વીકટોરીઆવાળાના પૈસા ડુબાવેલા છે.

એક ગરીબ બાઈની નંબર વગરની વીકટોરીઆ બે માસ સુધી સામસીક રૂપીઆ ત્રણસો ભાડું કરાવીને એક પાઈપણ આપી નથી. એ હજી પણ કળકળાટ કરે છે.

પ્રપંચી પરાક્રમની ત્રીજી રીત.

કોઈ જગાએ મકાન ભાડે રાખવાનું હોય તો "અગાઉથી ભાઈયા અથવા મહેતાના હાથમાં સારી જેવી બુરસી ફક્ણા મુકીને મકાનમાં ખેતાનો વાસ કરે, એક બે અને ત્રણ મહીના થાય અને ફરીયાદી કરે, ડીકી થાય, અથવા કાચી ટાંચ લાવવાની તૈયારી હોય, એટલામાં શનીવારને દીવસે બે વાગ્યા પછી મકાન ખાલી કરી બીજી જગાએ રહેવા જાય, મેં માગ્યા ખેટારાના ભાડાં આપી સામાન ખાલી કરી નાંખે, પાછી ક્યાં રહેવા ગઈ સેનો પતો પણ મળવો મુકેલ પડે, રહીમ બીજી-ગ્રામાંથી ખાલી કરી પરેલ રહેવા ગઈ, પરેલથી ખાલી કરી ખેતવાડીમાં બે ચાર માળા બદલ્યા, છેવટે મુંબઈ મુકીને બહાર ગામ પણ એજ પ્રમાણે ખેતાના પ્રપંચા ચાલુજ રાખતી, આ પ્રમાણે પ્રપંચ રમવાની અનેક રીતો પુર્વ સંસ્કારથીજ શીખેલી નંદુબાઈ હતી. અને હજી હયાત છે. એ શીખવાને માટે કોઈ નિશાળ, કોલેજ હોતી નથી. મહેરબાનીની ખાતર કોઈએ શીખવી નહી.

મહારા લગ્ન વખતે મંગાવેલી સામગ્રીમાં પુલવાલા માળીના, ગાંધીના, અને છેવટે બેન્ડવાળા રીથેના પૈસા ચુકાતવા નથી જંગલમાં ચોખું રેતીમાં વહાણ ચલાવવું હોય તો નંદુ જેવી બીજી કોઈ ઉસ્તાદ ગુરૂ ચોખતાં મળે તેમ નથી. એ બિન પીવાઈ વાર્તા છે. અસ્તુ.

લલલલા ઉસ્તાદોને ટકાર મારે તેવા પ્રપચોથી ભરેલી નંદુના પ્રપચોમાં લલલલા સોજવાય તો પછી મહારા જેવી સોળી બાળા સોજવાઈને પતંગીયા રૂપે પછડાય તેમાં નવાઈ નહી. તેમજ મહારા થનાર ભાવી પતિ પણ સોજવાયા, “ગરજવાનને અક્ષત હોવી નથી.” તેવી રીતે હાલ તરત ઘડીતો નંદુની જાળમાં સપડાયા અસ્તુ.

મહારા લગ્ન નક્કી થયાં.

પ્રથમ કરેલી વાતચીત પ્રમાણે સામ સામી સરતો પાછી થઈ, વરક.યાના નામે રૂ. ૨૦૦૧ પાડવા તરીકે બેઠકમાં ડીપાઝીટ ચુકવાનું આગળથી નક્કી કરી ચખેલું હતું. તે પ્રમાણે રૂ. ૨૦૦૧, નો મુખઈ બેઠકનો એક ચેક નંદુલાઈને આપવામાં આવ્યો, બાબુમાં રહેતા શ્રી રંદુલાલ પુનમચંદ બાપુજી વહોરાને ખતાવામાં આવ્યો, ચેક ભરાયર છે એમ ખાત્રી થઈ, નંદુબાઈ એ સામી એક લેખ એવી મતલબનો લખી આવ્યો કે વહીવટની

કુવારી કન્યા તેનાં માતા પિતા હયાત નહીં હોવાથી મેં પાળી પોશીને મ્હોટી કરેલી, જેનું મ્હારા શીવાય કોઈ વાલી નથી, તેનું લગ્ન વૈશ્ય વિધી પ્રમાણે ત્રણ ચાર દીવસમાં સાફ મહુરત બેઠ કરી આપવું, મ્હારા ભાવિ પતિ વૈશ્ય હતા અને છે જ્યારે નંદુએ પોતાની જાત છુપાવી હતી, મ્હારા પતિએ એ લેખ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને લગ્ન કર્યા હતાં, જે માણસાએ સહી શાખ સાથેનો તે લેખ હજી કાયમ છે, આ પ્રમાણે આમન સામન કરસરે પુર્ણ થયે વરના હાથમાં રૂપીઓને નાળીએર આપવામાં આવ્યાં, અને બ્રાહ્મણે ખીજ કેટલીક કીચાચો કરી, શું થાય છે તેની મ્હને તો તે વખતે કરી સમજ પડીજ નહી, ચાવી આપેલા પુતળાની માફક નંદુ જે કાંઈ હુકમ ફરમાવે તે પ્રમાણે હું તો ચાલતીજ હતી.

આ પ્રમાણે મ્હારા લગ્ન જે ત્રણ દીવસમાંજ કરવાનું નક્કી થયું હતું વેહવી શાળ તો થઈ ચુક્યું એટલે મ્હારા માટે કપડાં લતાં શીવડાવાની તડામાર તૈયારી થવા લાગી, કાપડીઆને બોલાવામાં આવ્યા, અને મ્હને મનપસંદ ચણીયા, ચોળી, પોલકાં સાડીયો વીગેરે તૈયાર કરવા દરજીઓ ઘેર બેસાડી દીધા, અને જે દીવસમાં બધું તૈયાર થઈ ગયું.

મ્હારા પતિએ મ્હને મન પસંદ બેઠતા પ્રમાણમાં કપડાં લતાં ખરીદ કરવાની રજા આપેલી હોવાથી નંદુબાઈએ છુટા હાથે ખર્ચ કર્યો, બધો હીસાબ લગ્ન થઈ ગયા પછી પેહડી

ઉપરથી ચુકાવવાનો હતો અને ચુકવ્યો પણ છે, જેનો આંકડો લગભગ રૂ. ૧૦૦૦ નો થયો હશે, દાગીના લાવવાનું પોતાને માથે રાખેલું હતું, જીજે દીવસે તે પણ મહને પસંદ કરાવા માટે જાવ્યા હતા, છતાં આખ્યા નહોતા, લગ્ન થઈ ગયા પછી કોર્ટ લડતી વખતે તેમાંના કેટલાક સેફ્ટીપોલીટમાં ચુકાવ્યા હતા, જે તેમને મળ્યા છે છતાં નંદુબાઈ કેટલાક ચાંઉ કરી ગઈ છે, જેની દાદ ફરીયાદ નથી, તેમજ સેફ્ટીપોલીટમાં ચુકેલા મણુ જે નંદુબાઈ ચાંઉ કરી ગઈ હોત તો વાંધા જેવું ન હોતું, પરંતુ એટલી કાચી હતી કે બન્નું નહીં તે પરમાત્મા જાણે હું કાંઈ સમજી શકી ન હોતી અસ્તુ.

મહારાં લગ્ન થયાં.

ચાર દીવસ પછી જોતિપીએ કહાડી આપેલા મહુરત પ્રમાણે તા. ૧૮ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૬ ને દીવસે લાડની વાડીમાં થયા વિધી બ્રાહ્મણે હમારો હસ્ત મેળાપ કરી આપ્યો, સુર્ય, ચંદ્ર, અગ્ની, વાયુ અને વરૂણ પંચ મહાદેવો અને પૃથ્વીને સાક્ષી રાખીને હમે દંપતીએ પ્રતિજ્ઞાઓ લીધી, મહને ખબર નથી કે શી પ્રતિજ્ઞાઓ લેવાય છે, બ્રાહ્મણ જે પ્રમાણે બોલે તે પ્રમાણે હું તો હાએહા કર્યા જતી હતી, તે પ્રતિજ્ઞાઓમાંથી એકે મેં પાળી નથી, માટે મેં લીધીજ નથી એમ કહું તો

ચાલીજ શકે, બ્રાહ્મણે પોતેજ લીધી હું તો અમજ માનું છું પ્રિય પાઠક થયું હુમારાં લગ્ન અત્યારે તો ઢીંગણા ઢીંગણીની રમત જેવાં થયાં વર કન્યા મટીને દંપતી થયાં.

લગ્નમાં-પ્રપંચ.

નંદુબાઈનો ઉમંગ લગ્ન પહેલાં જુદી જાતનો હતો, અને તેથી લાડની વાડીને સજ્જવામાં કયાસ રાખી નહોતી, મોહ મધ મુંબાપુરીમાં જે ઘડીની બાદશાહી ઉભી કરવાને જે ચીજ જોઈએ તે બાટે મળે છે, પછી નંદુબાઈ લાડની વાડીને સજ્જવામાં કયાસ શા માટે રાખે? બાડું આપવું હોય તોજ ચીંતા છે, કામ પુરું થયે બાડાવાળાને ગરજ હોય તો પોતાનો માત્ર ઉપાડી જાય, નહીં તો ભલે ને લાડની વાડીમાંજ પાડયો રહે આ પ્રમાણેના સંજોગો વચ્ચે વાડીના સજ્જવાનું વર્ણન કરવાની મ્હારામાં શક્તી નથી માટે ટરજુજર કરશે, પરંતુ એટલા ઉપરથી અનુમાન બાંધશે કે તાંબાના ગોળાની ચોરી બાંધી હતી, અને તે ચોરીનો મંડપ આખો પુલોથી સજ્જવારેલો હતો, કેમ કરોડપતીની કન્યા પરજુતી હોય છતાં જે ધામધુમ કરવામાં નહીં આવે તેટલી ધામધુમ મ્હારાં લગ્ન વખતે નંદુએ કરી હતી શા માટે કરી હતી તે જાણો છો?

પ્રપંચી પુતળી નંદુના પ્રપંચોમાંનો આપણ એક પ્રપંચ હતો, જેમ લગ્ન કીયામાં હું કાંઈ સમજી નહીં તેમ નંદુના પ્રપંચો પણ મહારા સમજવામાં આવ્યા નહીં; તેમ છેવટ મરતાં મુઝી હું શમજી જ નથી,

• મહારા પતિ બધું સમજતા હતા અને તેમણે મહુને બધું સમજાવ્યું ત્યારેજ ખબર પડી, બાકી મહુને લોગી બાળી છેક-રોને ખરેખર ફસાવી પોતાનો નિચ સ્વાર્થ સાંધવા માટેજ આ લગ્ન કીયાની પ્રપંચી રમત આઢરી હતી, ખરે ખરાં લગ્ન તો હાઈ કોર્ટેજ કરી આપ્યાં છતાં હું તો પતિ વિરહીણીજા મૃત્યુ પામી છું, તેમ નંદુનો નિચ સ્વાર્થ પણ કેઈ સીતે સચેઈ નથી, તે આગળ ઉપર વાંચવાથી સમજાયે.

મહારે એક વાત વાંચકોને જણાવાની રહી જાય છે, હુમારા ચાંદ્રતા થયા તેને બીજે દીવસે મહારા પતીના કારભારી નિર્ભય રામ પાસથી નંદુએ રૂ. ૧૦૦૦) હાથ ઉછીના તા. ૩૧મી ડીસેમ્બરે આપવાની સરતે માંગ્યા હતા, તેમાંથી મહારા પતિની રબ લઉને હજાર નહીં આપતાં રૂ. ૫૦૦) આપ્યા હતા, જેની શહી પત્રી નહોતી, છતાં તે રૂપીયા મેળવવા સ્મારક કોઝમાં દાવો કર્યો હતો, પરંતુ નંદુપાસે હોય શું તે આપે? વળી કોર્ટના ઇન્સાફમાં તે દાવો કહાડી નાંખીને રૂપીઆ ૫૭ નું સામુ હુકમનામું કરી આપ્યું એ પણ બ્રિટીશ ન્યાયની બક્ષાહારી જ સમજવાની છે, નંદુએ લગ્ન કીયાને લગતો પરચુરણ ખર્ચ

તે રૂપીઆમાંથી કર્યો હતો, એટલે “બાઈના પુત્ર બાઈને શોભા મહારા બાઈને” હેવા હીસાએ હું પરણી હતી.

મહારા લગ્ન સંબંધીની હકીકત મહારી બહેનને અથવા મહારા પિતાશ્રીને ખબર આપવામાં આવી નહોતી, પરંતુ મહારા પિતાશ્રીની પડોશમાં રહેનાર કેટલાક ગ્રહસ્થો મહારા પતિના મીત્ર થતા હોવાથી તેમની તરફથી લગ્નમાં ભાગ લેવા આવેલા હતા, તેમને જોઈને નંદુબાઈ કાંઈક અંખવાંચી પડીને ગભરાઈ ગઈ હતી, નંદુના સમજવામાં આવ્યું કે તે મહારા પિતાશ્રી અથવા મહારી મહોટી બહેનના જાણવામાં આવશે તો વખતે કોઈ ભતનું વિધન આવી પડશે, અને પોતાની ધારેલી ધારણા પુરી પડશે નહીં, પરંતુ તેવું કાંઈ અને તેમ ન હોતું, છતાં નંદુબાઈએ પ્રથમથી સાવચેત રહીને તેને માટે પણ તૈયારી કરી રાખેલી હતી, અને પોતાના છુપા ભસુસો શેકેલા હતા, અને પોતે ઉપર ઉપરથી આનંદમાં દેખાતી હતી, પણ અંદરથી કાંઈક કચવાઈ ગઈ હતી, અને તેનું કારણ મહારા સમજવામાં આવ્યું નહીં.

લગ્ન કીયા ચાલતી હતી તે વખતે ચોથા મંગળ ફેરા વખતે મહારા પતિના મીત્રો વિગેરેને બાબુ ઉપર બોલાવીને નંદુએ કંઈ દીધું કે આજે વીદાયગીરી આપવાની નથી આવતી કાલે જમાડીને પહેરમણી આપીને વીદાયગીરી આપીશ, કેટલીક

આનાકાની અને રકઝ'ક પછી મહારા પતિ એ તે વાત કબુલ કરી.

ખરી રીતે જોતાં લગ્ન ક્રિયા થઈ ગયા પછી વર-કન્યાને વળાવવાં જોઈએ છતાં મહારા સંબંધમાં એ પ્રમાણે બન્યું નહીં શા માટે નહીં બન્યું તે સમજવાની શક્તી મહારામાં નહોતી.

મહારા પતિએ એક હુજરી અને કળાળાજ માણસ હતા, અને છે, તેમણે પોતાના મિત્રને બોલાવીને બીજે દીવસે લગ્ન ક્રિયાને લગતા કેદલાક ફોટોગ્રાફો જુદી જુદી પોઝીશના લેવરાવ્યા હતા તે હજી હયાત છે નંદુ અને હું એકબીજા સમજ્યાં નહોતાં હું આનંદમાં ફોટોગ્રાફો લેવરાવ્યા હતા હમને ખબર નહોતી કે તેનો ઉપયોગ અવિધમાં કેવી રીતે કરવામાં આવશે.

જે દીવસ જાન્યાઓને ખેંઠ વખત જુદી જુદી બાતની રસોઈઓ કરીને જમાડ્યા પછી બીજે દીવસે રાત્રે પહેરા-મણી આપી અને સઉમાં વાહવાહ કહેવરાવી, નંદુબાઈએ કન્યાદાનમાં મુખેથી વસ્ત્ર અલંકાર આપ્યા, જમાઈને તેમજ તેમના લાગતા વળગતાઓને યોગ્યતા પ્રમાણે આપ્યું અને તકલીફી જરા મેળવ્યો, જેણે સંપૂર્ણ વજન આપવાની જરૂર નથી. જેવી રીતે વ્યવહારીક જાણતામાં બને છે તેમ થયું. અને તે તમામ ખર્ચ મહારા પતિ તરફથી મળેલા

પાંચસો રૂપીઆમાંથી થતો હતો, મહારા પતિ અને લેમના લાગતા વળગતાઓને થોડી પ્રમાણે આપ્યું, છતાં મહુને આપવાનાં વસ્ત્ર, અલંકારો તો નાંમનાંજ આપ્યાં, ગણવાનું હતું, કારણ કે જે મહુને સાસરે વળાવાની હોત, તોજ મહુને આપીને વળાવત, પરંતુ વિદાયગીરી તો આપવાનીજ નહોતી, પછી મહુને આપ્યું ગણાયજ કેવી રીતે માત્ર જાહેર કપડાં કે કન્યાદાન માં રૂ. ૨૦૦૧, અને ઉપરથી વસ્ત્ર અલંકાર, કોણ આપે છે, અને કોણ લે છે, મહોડાની ભાગ ભાંગમાં કાંઈ પૈસા પડતા નહોતા, અસ્તુ.

આ બધીકીયા હેવી રીતે કરવામાં આવતી હતી કે જેમ એક પારખી પક્ષીઓ પકડવા માટે ઢાંણા નાંખે છે, અને ઢાંણા ખાવાની લાલચે બેઠેલાં પક્ષીઓ ઉપર-ઉપરથી ભાગ નાંખવામાં આવે છે, જેમાં ભાગ્યશાળી પ્રાણીઓ ઉડી ભય છે, ત્યારે બીચારા નિર્ભાગી જીવો સપડાઈ ભય છે, નંદુએ આજ સુધીમાં હાવા પ્રકારની કેટલીક ભયો નાંખેલી હતી. જેમાં દરવખતે ફાવતું આવતું હતું. પરંતુ આ વખતની મહોટી ભાગ મહુને અને મહારા પતિને સપડાવ્યું માટે પાયરી હતી, જેમાંથી મહારા પતિ છટકી ગયા, પરંતુ મહોટું જીવન નૃષ્ટ બ્રહ્મ કરી નાંખ્યું, છતાં આ ભાગ એવા વિચીત્ર પ્રકારની હતી કે, હુમે હંમ્પતી તેમજ નંદુ પ્રેતે પણ હયાત હશે ત્યાં સુધી યાદ કરશે; મહારા પતિ કાંઈક શાણ્ડાં અને કળાખાજ હોવાથી ધૈર્યતાથી હાલ તરત તો નંદુના કહેવા પ્રમાણે બધું હાથેહા કરતાજ ગયા, લગ્ન કીયા, પહેરાં-

માણી અને કન્યાદાન વિગેરે તમામે કાર્ય પુર્ણ થઈ ગયું, છતાં વીદાયગીરી આપી નહીં શા માટે આપી નહીં તે સમજવાની શક્તિ મહારામાં નહોતી, કારણ હું નંદુનું ચાવી આપેલું કળવાળું પુતળ હતી. એ મ્હેં પ્રથમજ ખુલાસો કરેલો છે. અસ્તુ.

મહાન પરાક્રમી પ્રપંચ નાટકની શરૂઆત.

પ્રિય પાઠક અને પાઠીકાઓ તમારાં પણ કોઈક દીવસ લગ્ન તો થયાં હશે! નહીં થયાં હોય તો થવાનાં હશે! પરણ્યાં નહીં હો તો કોઈની જાનમાં પણ ગયાં હશે? પાટે નહીં બેઠાં હો તો પડખે પણ બેઠાં હશે; અનુલબ્ધું નહીં હોય પણ જાંણ્યું તો હશે; કે નવ વિવાહિત ખીલતી કળી રૂપ કન્યાને લગ્ન વખતે કયા પ્રકારનો આનંદ હોય છે, તેમાંય મહારા આનંદની તો શીમાજ શા માટે હોય, આપ જાણો છો? મેં પ્રથમ વર્ણવ્યા પ્રમાણે સંસાર નૈકાના પાત્રોમાં ખતાવેલી રચામાની માફક મહારો જન્મ થયેલો હતો, સમાજ અને રૂઢી ની બળવાન બેડીયોથી કોઈ હાથનો ધરતો મળતોજ નહોતો, પિતાશ્રીને ત્યાં ભુખ દુઃખમાં ઉછરેલી, જેને પરણવાની આશા જ નહોતી, તેનાં લગ્ન નંદુબાઈ જેવી ભાડુતી માતા હાવા પ્રકારની ધાંમધુમથી કરોડપતીની કન્યા માફક કરે, અને એક કળા નિપુણ પતિ સાથે પરણું એ મહારાં અહો ભાગ્યની સીમા

હતી, છતાં મહેને આનંદ નહોતો, શા માટે નહોતો? હું નંદનું
 સાવી આપેલું કળનું પુત્રું હતી તેમજ આનંદ નહોતો, જે
 દીવસે મહારાં લગ્ન થયાં તે દીવસે તેમજ તેને બીજે દીવસે
 કોઈએ મહેને કોઈ જાતની દવા આપી હોય, અથવા મહારી
 ઉપર મેસમેરાઈઝ, કે હીપનો ટાઇઝ કરી હોય, તે પ્રમાણે હું
 સુધ્ધી વગરની હતી, છતાં એટલું યાદ છે કે જે દીવસ પહેરામણી
 આપી તે રાત્રે હું હીસ્ટ્રીયાની માફક ધુણતી હતી, અને મહારા
 શરીરમાં દેવીનો વાસ છે અર્થાત્ લગ્ન કીયાની અંદર કોઈ
 જાતનો દોષ થવાથી ગોત્રજ દેવી નડે છે, તેનો ઉતાર કરવામાં
 આવતો હતો; બુવારે એક બ્રાહ્મણ ધુણતો હતો આ વખતે
 મહારા પતિ પોતાની પહેડી ઉપર હતા તેમને બોલાવામાં
 આવ્યા હતા.

મહારા પતિ વિક્રમાદિત્યની વીસમી સદીમાં વસ્તા હોવા
 છતાં, આચાર વિચાર અને રહેણી કરણી ૭૦૦૦ હજાર વર્ષો
 પુર્વેની ધરાવતા હતા, ચુસ્ત સનાતન આર્થ ધર્મને માન
 નારા હતા બુત બુવા અને દોરાધાગામે માનનારા નહોતા,
 ચા-અને હોટલો સામે તીરસકાર હતો વર્ણવિમ ધર્મ જન્મ
 થી નહી પરંતુ કર્મથી માનનારા છે, સાતી બંધનની ગુલામી
 બેડીયોની દરકાર કરતા નહોતા છતાં સાતી સમુહને માન
 આપે છે, રામ, કૃષ્ણના ગુણોના પરમ ભક્ત છે, અસ્તુ.

નંદુબાઈના આદરેલા ડોંગોનું તરત અવલોકન કર્યું
 અને હાલ તરત વખત તો પોતાના પ્રભાવથી મહેને શાન્ત

પાડી બુવા રૂપે ધુણતા બ્રાહ્મણને રબ આપી, રાત્રે આરામ-થી મેં નિદ્રા લીધી. પરંતું નંદુબાઈ, મહારા પતિના સ્વભાવ અને રહેણી કરણીથી ચેતી ગઈ કે આ મનુષ્ય પાસે ભૂત બુવાને માતાનાં કારસ્તન આપણાં ચાલે તેમ નથી. અખંડ રાત્રી-વીચાર કર્યા પછી પ્રાતઃકાળે લગ્નને ત્રીજે દીવસે, હમે હમારે સરસામાન ઉપાડી લાડની વડી છોડી પ્રીનસેસ ઝીંટમાં નંદુને બેર પાછાં રહીમ બીતડીંગમાં ગયાં.

મહારા પતી અવાર નવાર હમારે બેર આવવા લાગ્યા અને મહુને પોતાને બેર લઈ જવાની માગણી કરવા લાગ્યા નંદુબાઈ એ એક બહાનું શોધી કહાડ્યું, હમારાં લગ્ન થયાં તે દીવસ વઢબારશનો હતો, તેથી પછી ચૈદશ અમાંસ આવતાં હતાં, માટે ચૈદશ અમાંસ ગયા પછી મહાલક્ષ્મી માતાએ પગે લગાડી, છેડા છેડી બાંધેલાં હોય છે તે છુટાં કરીને વિદાયગીરી આપશું, હેવું તેમણે કહ્યું, મહારા પતિએ તે પણ કબુલ કર્યું. તેમ કર્યા વગર છુટકોજ નહોતો.

વાત કરતામાં બે દીવસ નીકળી ગયા આજે એકમને મંગળવારનો શુભ દીવસ હતો, પ્રાતઃકાળથી સારી સારી રસોઈ ની તૈયારીઓ થવા લાગી, કારણ આજે મહારા પતિને જન્મવાનું આમંત્રણ કરેલું હતું, બપોરે એક વાગ્યાના સુમારે ભોજન કાર્યથી નિવૃત્ત થઈને હમે મહાલક્ષ્મી માતાએ પગે લાગી આવ્યાં છેડા ગાંઠણ છુટાં કર્યાં રાત્રીના મહુને પતિ મહે વિદાય

કરી, જતી વખતે મહારા પતિને કહેવામાં આગ્યું કે આજનો દીવસ તમારે ત્યાં રહેવાનું છે, કાલથી તમે દંપતી મહારે ત્યાંજ રહેજો, કારણ કે મહારી ગુલાબ વગર મહુને બીલકુલ ગમશે નહીં, અને તમે પણ એકલા હોવાથી ગુલાબ ને પણ આખો દીવસ મુઝવણ લાગશે મહારા પતિએ તે વાત પણ કંબુલ કરી, ધર્મ માતાની રબ્બ અને આશિર્વાદ લઇને હું મહારા પતિ સાથે સાસરે ગઇ.

રમણ્ય રમ્ય રાત-વસ્ત્રની રાત.

પ્રથમ વર્ણવ્યા પ્રમાણે મહારા પતિની કાલબાદેવી ઉપર શ્રોત્રની પહેડી હતી, આગળના દીવાનખાનામાં પહેડીને લગતું કામકાજ આણતું હતું અને પાછળના બે ઓરડા રહેવાને માટે રાખેલા હતા જ્યાં પોતે રહેતા હતા, ત્યાં મહુને લઇ ગયા, હું સાસરે ગઇ, પ્રથમ રાત્રીના સમાગમ વખતે મહારી ધર્મ-માતાએ શિખવી રાખ્યા પ્રમાણે મેં કેટલાક રૂપીઆ ખુશાલી ના લાગ્યા અને તે પ્રમાણે તેમણે મહારા માંગવા પ્રમાણે રૂ ૬૦૧ નો એક ચેક લખી આપ્યો છતાં પાછલથી રૂપીઆ મળ્યા નહીં; ચેક એમજ હુવા ખાતો રહેલો છે પ્રિય પાઠક તમે સ્ત્રી હો, યા પુરૂષ હો, છતાં જો તમારાં લગ્ન થયાં હોય તો નવ વિવાહીત દંપતીના પ્રથમ રાત્રીના સમાગમ વખતના આનંદની કલ્પના કરી લેજો, તે આનંદ કંઈ જાતનો હોય છે?

મહારામાં તે આનંદ નહોતો શામાટે નહોતો? તે હું સમજી શકતી નહોતી, માત્ર રૂપીઆ મેળવવા પુરતીજ મહને સાસરે વળાવામાં આવી હતી, અને તે મેળવવા પુરતોજ મહને આનંદ હતો.

હાલરો.

ખાધુ નહીં ભુખી રહી, નહીં આગ્યા હોડકાર;
સ્વાદ હતો એ પાકમાં, હતી મુખ જમનાર,
રસપુર્ણ વાની પીરસી, રૂપ કનક પાત્રો લિપે,
રૂપી નહીં જમનાર, તો વાની તે શું કાંમની;

સડસડાસ કરતી રાત્રી પસાર થઇ ગઇ, પ્રભાતના પહોર-માં હું વહેલી ઉઠી, નાહી ધોઇ નિત્ય કર્મથી પરવારી તૈયાર થઇ ગઇ મહારા પતિ તો હજી નિંદ્રાવશજ હતા તેમને જાગત કરી પ્રાતઃકર્મથી પરવારવા સુચના કરી, આઠેક વાગ્યાના સુમારે રામો ઘાઠી હમને બાજાવવા માટે આવ્યો હમારે સવારનો નાસ્તો ત્યાંજ લેવાનો હતો તેમજ જમવાનું પણ ત્યાંજ હતું અને હવે પછી હમેશાનું રહેવાનું પણ ત્યાંજ હતું. પરમાત્માની કૃપા. અસ્તુ.

રામો ધાટી.

પ્રિય પાઠક અને પાઠીકાઓ બધાના વર્ણન કર્યા રામો ધાટી તો રહીજ નય છે, લાંબો, પાતળો ઉંચો અને બીહા-મણા દેખાવનો ધાટી તેના દેશના ગુણુ પ્રમાણે નિમક હાલતીથી તેની શેઠાણી નોકરી બનાવતો પાળેલા કુતરાની માફક નંદુના દરેક પ્રપંચી કાર્યોમાં મુખ્ય સહાયક હતો અને તેની સહાયતાથીજ નંદુ પોતાનાં પ્રપંચી કૃત્યો નિરવીરને પાર ઉતારતી હતી, જે હજી પણ નંદુબાઈ બીખારી હાલતમાં ફરે છે છતાં પણ તેની સાથેજ ફરે છે. કોઈ વખત વિકટોરીઆમાં, સામી સીટ ઉપર બેસે છે તો કોઈ વખત વિકટોરીઆ હાંકનારની બાજુમાં બેસે છે, દુકાનદારે ધાટીવાળી શેઠાણી સમજીને આબરૂદાર ગણીને ઉધાર માત્ર આપતાં અચકાતા નથી, અને તેથીજ નંદુને પોતાની ઠગમગાઓ રમતાં, સળંગતા મળે છે, અને રામો-ધાટી નવા શીકારે શોધી આપવામાં મુખ્ય સહાયક બને છે તે રામો ધાટી જેનું નામ પણ રામોજ છે તે રામો-ધાટી આઠેક વાગ્યાના સુમારે પોતાની શેઠાણીના હુકમ પ્રમાણે હમને તેડવાને આવ્યેા હું તો તૈયારજ હતી, મહારા પતિ વસ્ત્ર પરિધાન કરીને તૈયાર થયા અને હમે દંપતી નંદુબાઈના શાહી મહેલના શાહી દીવાન ખાનામાં રામાની સાથે ગયાં.

પાછાં રહીમ બીલડીંગમાં.

નવેક વાગ્યાના સુમારે હમે દંપતી નંદુને ત્યાં ગયાં, નંદુબાઈએ આવકાર આપ્યો, ને હમારે માટે તૈયાર કરેલો નાસ્તો આપવામાં આવ્યો, મહારા પતિએ આપેલો એક મેં ખાંનગીમાં નંદુબાઈને આપ્યો, પડોશમાં રહેતા શ્રોફ શાહ ચંદુલાલ પુનમચંદ બાપુજી વહોરાને તે એક આપવામાં આવ્યો, મેં મહારા પતિ પાસેથી રોકડા રૂપીઆ નહીં લેતાં એક લીધો એ બાબતમાં મહુને કેટલોક કપકો મળ્યો, શા માટે મળ્યો તે હું સમજી શકી નહીં.

દીવસો પછી દીવસો ગળડવા લાગ્યા, હમે દંપતી બાહ્ય આંનંદમાં રહેતાં હતાં, હમેશાં રાત્રીને વખતે મહુને મહારા પતિ નાટક, સીનેમા જોવાને અને ચોપાટી ફરવા લાઈ જતા, હતા, અને મહુને આંનંદમાં રાખવા, રીઝવવા પોતાનાથી બનતો પ્રયત્ન કરતા હતા, છતાં મહુને કોઈ બતનાં આંનંદ નહોતો, ઉપર ઉપરથી આંનંદ બતાવતી હતી, અને કળના પુતળાની માફક દરેક કાર્ય કર્યાં જતી હતી.

મહારા પતિ મહાન ચતુર હતા, તે મહારા હાવા પ્રકારના વર્તનથી તેમજ મહારી લાડુતી માતા નંદુબાઈનાં કેટલાંક વર્તન થી, તેમ પ્રથમ રાત્રીના સમાગમ વખતે માંગેલા છસો રૂપીઆ થી, ચેતી ગયા કે તેમની સામે કોઈ પણ બતનું કાવતરું રચ

વામાં આવે છે, અને તેથી પોતે હુશીયારીમાં રહેવા લાગ્યા, મહારા વર્તન સંબંધી નંદુબાઈને ફરીયાદ કરી, જેના જવાબમાં તેમને શાન્ત વન કરવાને માટે, તથા પોતાનો વિશ્વાસ બંધાડવા મહારી પાસેથી એક પ્રેમી પત્ર લખાવી લીધા, જે હાઈ કોર્ટમાં રજુ કરવામાં આવ્યો છે. જેનો હું કસાર હેવા પ્રકારનો છે કે હું મહારા પતિને અંતઃકર્ણથી આહુ છું, પરંતુ તે પત્ર મેં મહારી રાજી ખુશીથી લખ્યો, કે નંદુના શીખાવાથી લખ્યો, કે કેવી રીતે લખ્યો તે કહી શકતી નથી. મહારી તરફનો પત્ર મળવા છતાં, તેમને શાન્તી વળી નહોતી નંદુબાઈ પણ ચેતી ગઈ હતી, કે આ માણસ પાસે આપણી પાથરેલી જાળ ફાલે તેવી નથી. અને જણ પોતાની ગતમાં રમતાં હતાં, હું માત્ર તેમાં હુશીયાર રૂપ જ હતી, મહારા પતિને મહારો ખપ હતો, ત્યારે નંદુબાઈને પ્રપંચથી પૈસા જોઈતા હતા, તેમ બીજી પણ કાંઈક વાંચનાં હતી. આ પ્રમાણે બાકી આનંદ ગુજરાતાં આઠેક દીવસ પસાર થઈ ગયા, તે અરસામાં મહારા પતિને ફસાવા અને ફેસલાવવા માટે અનેક પ્રયત્નો થતા હતા, અને તેમને સ્વર્ગનાં સુખો આપવામાં આવતાં હતાં, છતાં લોજવાયા નહોતા.

સત્યનારાયણની કપટી કથા.

એક દીવસ નંદુબાઇએ સત્યનારાયણની કથા કરાવી હુમે દંપતીએ સાથે બેસીને સત્યનારાયણનું પુજન કર્યું મહારા પતિ ના મીત્રવર્ગની મંડળી સારી જેવી લેગી થઇ હતી રાત્રે મોડા સુધી ગાંન તાન ચાલ્યાં, સત્યનારાયણનો પ્રસાદ વહેંચાયો, અને સર્વે પોત પોતાને સ્થળે સ્થાના થયાં.

સત્યનારાયણની કથા થઇ, કે અસત્યનારાયણની કથા થઇ, કે કથામાં કાંઇ દોષ થયો તે હું કહી શકતી નથી, પરંતુ સત્ય નારાયણની કથામાં વર્ણવેલા વર્ણીકની માફક હુમારી તો કથાજ ઉઠી ગઇ, કે હુમે દંપતી ફરી એક બીજાને મળીજ શક્યાં નહીં, તે આગળ ઉપર વાંચવાથી સમજશે.

કથા થયા પછી.

બીજા આઠેક દીવસ પસાર થઇ ગયા તે અરસામાં હુમે શાં મને પોતાને ઘેર લઇ જવાની માગણી કરતા હતા, નંદુબાઇ ઉડાવનારા જવાબો આપતી હતી, અને આજ કાલન બહાનાં કહાડતી હતી, છેવટે મહારા પતિની અકળામણ વર્ધ ગઇ, એક દીવસ રાત્રે મહારા પતિ પોતાના મીત્રો સાથે નંદુબાઇને ત્યાંથી સમજાવીને મુને લઇ જવા માટે આવ્યા, રાં

મોઠા સુધી પંચાત ચાલી, છેવટે નંદુબાઈએ સાફ ઘસીને ના પાડી, કે તમારાથી થાય તે કરી લેજે, હું મોકલવાની નથી. મહારા પતિના મીત્રાએ ઘણું સમજાવી, પરંતુ એકની બે થઈ નહીં. હું તો કંઈ સમજતીજ નહોતી, તકરાર વધી પડી, મહારા પતિનો વીચાર જબર જરતીથી મહુને લઈ જવાનો હતો, પરંતુ નંદુએ સમય વર્તિ મહુને પડોશીના ચોરડામાં પુરીને ઉપરથી તાણુ વાશી દીધું, પાડ પડોશીઓએ સમજાવીને સમાધાન કર્યું, ને મહારા પતિને રવાના કર્યા, ત્યાર પછી તેમણે હમારે ત્યાં આપવાનું છોડી દીધું. મહુને તે પછી નંદુએ મહારા સાસરે શામાટે મોકલી નહીં તે હું સમજી શકી નહીં, તેમ સમજવાની દરકાર પણ કરી નહીં. નંદુબાઈનો તેમાં શો હેતુ સમાજેલો હતો તે તો ઇશ્વર જાણે—કાં મહારા પતિ બાણે પાઠકો પ્રસીધ્ધ થઈ શકે નહી તેવી વાર્તા છે. માટે ક્ષમા કરજો.

પોલીસ કોર્ટ.

એક દીવસ બેચોરના બે વાગ્યાના સુમારે મહારા પતિ કાળા પોષાક અને પીળી પાઘડીવાળા પોલીસ દાદાને સાથે લઈ ને નંદુબાઈને ત્યાં આપ્યા, ને તેમના હાથમાં એક કાગળ આપ્યો, નંદુબાઈએ તે ઉપર સહી કરી આપી, એટલે મહારા પતિ કંઈપણ બાક્યા બાક્યા જગર ચાલી ગયા, હું સમજી કે કંઈક નવા જુની છે, અને મહારા પતિએ પોલીસનો આશરો

લીધો છે, મહારૂં અનુમાન ખરું હતું. મેં તેમના ગયા પછી નંદુબાઈને પુછ્યું બા, એ શું છે! મહારી ઉપર રાતઃ પીળાં થઈ ગયાં, ને મીઠાજમાંજ જવાળ આપ્યો, હોય શું? વળી ત્હારીજ સમાયણુ તો, પોલીસ કોર્ટમાં ફરીયાદ નોંધાવી છે, જોઈ ક્ષણ કે હવે શું થાય છે.

તરજ કપડાં પહેરીને વડીલને ત્યાં ગયાં તો ખગર મળી કે મહારા પતિએ નંદુબાઈ સામે સર્ચ વોરંટ કહડાવેલું છે અને પોતાની માત્ર મીત્રકત તફરકે કરવાનો તથા ઠગાઈ કરવાનો આરોપ મુકેલો છે.

શરૂઆતમાં હમારા તરફથી એક બેરીસ્ટર શેકવામાં આવ્યો હતો, પાછળથી મીઠ રી. એન. કાનુંગા વડીલ, અને તેમના કાસભારી મરહુમ મીઠ હરીદાસ કાલીદાસ નંદુબાઈને કેસ ચલાવતા હતા, કેસની હકીકત ઘણી લાંબી છે, જેનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવું આ વખતે મહારી શક્તિની બહાર છે, પરંતુ પ્રસંગે મહારા પતિ સંપૂર્ણ વર્ણન બહાર પાડશે, અત્યારે તો ટુંકમાંજ પતાવું છું કે, છ માસ પોલીસ કોર્ટમાં કેસ ચાલ્યો, અને છેવટે નંદુબાઈને નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મુક્યાં, અને માલમીલકત સીધા તરીકે ઠરાવામાં આવી.

ન્યાય મળ્યો, કે અન્યાય થયો, તે હું કહી શકતી નથી, પરંતુ અત્યારે તો હમે દંપતી વિયોગી રહ્યાં, ને નંદુબાઈ આંનંદ માનવા લાગ્યાં.

કોર્ટ લડવા માટે ખરચવાના રૂપીઆ મહારા પદ્માની રકમ માંથી થતા હતા, અને તે માટે મહારી પાસેથી નંદુબાઇએ એક આનાનો સ્ટાંપ મારીને એક ચીડી લખાવી લીધી છે.

ત્રણ ઘડીયાળોની કાંહાણી.

મહારા પતિની શ્રોફની પહેડી ઉપરાંત ઘડીયાળની બે દુકાનો છે, એ વાર્તા પ્રથમજ મેં વર્ણવેલી છે, તે ઉપરથી નંદુબાઇએ પોતાને માટે, તેમજ હમો દંપતીને માટે પસંદ કરાવા સારૂ કેટલાંક ઘડીયાળો મંગાવેલા હતાં, જેમાંથી ત્રણ ઘડીયાળો હાલ તરત જાગડ રાખેલાં હતાં, તે અરસામાં વિચ્છેદ શરૂ થયો એટલે તે ત્રણે ઘડીયાળો પણ હુમારી પાસે રહી ગયાં હતાં, અને કોર્ટના ઇનસાફમાં તે ત્રણે ઘડીયાળ અને ખીજે કેટલોક સરસમાન વિગેરે સીધા તરીકે ગણવામાં આવ્યું હતું; અને જ્યાં સુધી હોય ત્યાં ત્રણે પાસેજ રહે, હાવા પ્રકાર નો ઇન્સાફ મળ્યો હોવાથી દર દાગીનો, કપડાં લતાં, ટેબલ, ખુરસી, વિજળીનો પંખો, અને કેટલાંક ફોટોગ્રાવનાં મઢેલાં પિચરો, વિગેરે તેમજ રૂ. ૨૦૦૧) ની પદ્માની રકમ વીગરે મળીને કુલ રૂ. ૭૦૦૦, સાતેક હજારનો માલ નંદુબાઇના તાબામાં હાલ તરત વખતમાં રહ્યો હતો, જેમાંથી કેટલોક માલ દાગીના કપડાં હાઇ કોર્ટ લડતી વખત સેફ ડીપોઝીટમાં

મુકવામાં આવ્યો હતો, જે મહારા પતિને મળ્યો છે, છતાં
 રૂ. ૨૦૦૧) ની પાઠશાળાની રકમ જે, શાળા અંદુલાલ પુનમચંદ
 બાપુજી વહોરા નામના પાટણના વતની શ્રીકૃષ્ણી પટેડીમાં જમે
 હતા, તે વ્યાજ સાથે મેળવતાં ઉપરથી રૂ. ૫૦૦) નોખીને
 ખર્ચ થયો, પરંતુ તેમણે દેવાળું કહાડેલું હોવાથી એક
 રાત્રી પાછપણ મળી નથી. ઉપરથી તેમની સામે કોર્ટ લડતાં
 રૂ. ૧૧૨) નું તેમનું ખર્ચ આપવું પડ્યું છે; એ પણ
 માયાળુ પ્રિટીષ રાજ્યના ઇન્સાફનીજ મહેરબાની સમજવી,
 અસ્તુ.

અગત્યનો ખુલાસો.

પ્રિય પાઠક અને પાઠીકાઓ! આ જગાએ મહારે એક
 ખુલાસો કરવાનો રહી જાય છે, મહારા પતિ સાથે હું નાટક,
 સીનેમા, જોવાને અને ચોપાટી ફરવા જતી હતી, હમે દંપતી
 સ્વતંત્ર રીતે ફરતાં ફરતાં તે અરસામાં મહારાં પતિએ પોતાને
 ત્યાં લઈ જવાને તેમજ બહાર ગામ હનીમુન કરવા માથેરાન,
 મહાબલેશ્વર, અથવા જ્યાં જવાની ઇચ્છા હોય ત્યાં લઈ જવા
 ને મહને દરરોજ કહેતા હતા, છતાં નંદુના શીખવી રાખેલા
 પાઠાથી હું કોઈપણ રીતે તેમની સાથે ગઈ નહોતી, જો કદાપી
 બળજબરી કરીને લઈ જાય તો, હું ત્યાં રાજી ખુશીથી રહી
 શકું નહીં. તેમ મહારે માટે કરાવેલો તેમનો દર, દાગીનો,

કપડાં લતાં, ફરનીચર વીંગેરે પણ નંદુને ત્યાંજ હતું, માટેજ નંદુની રાજી ખુશીથી લઈ જવાની માગણી કરતા હતા, મેં નિરભાગી એ નંદુના શીખાવેલા પાઠોનો અમલ કર્યો, તેથીજ મહારી અધોગતિ થઈ, જે મહારા પતિ તરફ પ્રિતિ રાખી હોત તો અત્યારે જે ભુંડા હોલે મહારો અંતકાળ આવ્યો, અને આશ ભરી ઉગતી આપો વર્ષાવતી આફની દુનિયાં છોડી ચાલી જઈ'છું, તેમ જનત નહીં મંથર મંથરા જળ વાન છે; ચતુરની ચતુરાઈ ચાલતી નથી. °

એક કવીએ કહ્યું છે કે

થવાનું ના થવાનું કહે, નમ્મુમી કોણ હવે છે,
 ન જાણ્યું બનકીનાથે, સહવારે શું થવાનું છે?
 હતી શબ્દા રૂપે “અહલ્યા” જગતમાં વાત આહર છે.
 ન જાણ્યું જ્ઞાતિ જ્ઞાતમે, સહવારે શું થવાનું છે?
 હતા કૌરવ અને પાંડવ, જગતમાં મહાભળી યોદ્ધા
 ન જાણ્યું ભીષ્મ જેવાએ, સહવારે શું થવાનું છે?
 રમ્યા ભુગટું કૌરવ સાથે, વિભુતી સૌગયાહારી.
 ન જાણ્યું ધર્મ જેવાએ, સહવારે શું થવાનું છે?

ઘડીયાળની બક્ષીસ.

હમારી પાસે રહેલાં ઘડીયાલોમાંથી એક સુંદર ઘડીયાળ કેસ છૂટ્યા તેની ખુશાલીમાં મીઠા હરીદાસ કાલીદાસને ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે જેની પણ એક ચીટી એક આનાનો સ્ટેમ્પ મારીને મહારી પાસે લખાવામાં આવી છે.

પદ્માના રૂપીઆ તથા કરદાગીના વીગેરે હું ૧૮ વર્ષની ઉમરની અંદરની હોવાથી મહારી માલીકીનો ગણી શકાયજ નહીં છતાં નંદુખાઈના શીખવવાથી હું તેનો ઘેર ઉપયોગ કરતી, અને નંદુખાઈએ કાયદામાં સપડાય નહીં માટે મહારી પાસેથી તેવી ચીટીયો લખાવી લીધેલી છે અને મેં અજાન તામાં લખી આપેલી છે જે મહારા પતિ પાસે હયાત છે. અસ્તુ.

હાર્દ કોર્ટ.

મનુષ્ય જ્યારે સફળતાની ટોચે પહોંચે છે ત્યારે તેને અનહદ ગર્વ થાય છે, એ ગર્વની ધુનમાં તે અંધ બને છે, પોતાના વિનાશનો લહેને પ્રમાદજ રહેતો નથી ટોચ ઉપરથી બદ્ધતથી લહેનો પગ સરકતાં તે ઉડી ખાઈમાં ગળડી પડે છે, અને જોત જોતામાં લહેનો વિનાશ થાય છે. તેમજ

નંદુ પોલીસ કોર્ટનો કેસ લૂત્યા પછી ફલાવા લાગી, ત્હોને ખબર નહોતી કે હજી મહારા પતિ ત્હોનો છુટકારો કરે તેમ નથી. તેમણે પ્રતિજ્ઞા કરેલી હતી કે આ જીવનમાં નંદુથી હારી છુટવું નહીં.

દાહરો.

ભણેલ તો પણ ભાંમની, અજવાળી પણ રાત,
ભાથી સરખો ભુપતી, અંતે જાત કજાત.

નંદુ જોઈએ તેટલી ઉસ્તાદ પ્રપંચી પુતલી છે, છતાં આખરે એક સીજ છે. અધર્મમાં રચી પચી રહેલી છે, જ્યારે સત્યનો સહાયક શ્રી હરી છે. સમજીને આગળ ઝોકવું. મહારો કબજો મેળવવા માટે હાઇ કોર્ટમાં—મહારા પતિએ તા. ૨૬-૬-૨૦ ને દીને નામદાર જજ સાહેબ એનરેબલ સર કાજી સાહેબની કોર્ટમાં અરજ દાખલ કરી પોલીસ કોર્ટના કેસની માફક હાઇ કોર્ટના કેસની હકીકત પણ ઘણી લાંબી છે જેનું સંપૂર્ણ વર્ણન મહારા પતિ બીજી કોઈ વખત બહાર પાડશે પરંતુ હાલ તરત વખત તો વળી પાછા વકીલ બારીસ્ટરો રોકાયે અને નવું તોફાન બગચું નંદુબાઈ તે તોફાનમાં તણાવા તૈયારજ હતી.

શરૂઆતમાં હુમારી તરફથી મીઠા પુરપોતમરાય સોલી-
સીટરની પેહેડી તરફથી મીઠા બહાદુરજી હુમારો ખચાવ
કરતા હતા.

નંદુબાઇએ હાઇ કોર્ટમાં મહારી તરફથી સાંભી ફરીયાદ
કરી કે, કોમ કોમના અંતર વચ્ચે આ લગ્ન થએલાં છે માટે
છુટા છેડા થવા જોઇએ. અને નુખશાની (ડેમેઝીસ) ના
રૂ. ૧૦,૦૦૦ મળવા જોઇએ. મહારી મદદગાર (નેક્ષ ફ્રેન્ડ)
તરીકે નંદુબાઇ કેસ ચલાવી શકે, બ્રિટીશ ન્યાયની બલીહારી.
બેંક બાબુની ફરીયાદ સાંભળીને કોર્ટ પણ ગુચવાડામાં પડી,
અને મહારા પતિની માંગણીથી હેવો તોડ કહાડયો કે બેંક
કેસની સુનાવણી થાય, અને નીકાલ આવે ત્યાં સુધી મહુને
વનિતા વિશ્વામમાં રાખવી, અને મહારા પતિએ મહારો ખર્ચ
આપવો, કોર્ટના હુકમથી મહુને વનિતા વિશ્વામમાં મુકવામાં
આવી, હોળીના નાળીયેરની માફક મહારી સ્થીતી થઇ, “પાડે
પાડા લટે ને ઝાડોનો ખોડો નીકળે” તેવી દશા મહારી થઇ, હું
તો બેંક બાબુથી રખડી, પતિ ગ્રહ જવાનું પણ રહ્યું ને નંદુને
ત્યાં પણ રહેવાયું નહીં, ને વચે અનાથ વિધવાઓને રહેવાનાં
વનિતા વિશ્વામમાં રહેવાનો વખત આવ્યો, ભાગ્યા દશા કરે તે
કોઇ નહીં કરે, અસ્તુ.

વનિતા વિશ્રામનો મ્હારો અનુભવ.

સંપૂર્ણ રીતે આપી શકવાની મ્હારામાં શક્તી નથી. પ્રસંગે મ્હારા પતિ ઝાહેરમાં લાવશે હાલ તરત વખત તો દુકામાં જણાવું છું કે વનિતા વિશ્રામ સંસ્થાથી વાંચકોને મ્હાટો લાગ લાગ્યેજ અજાણ્યો હશે જેઓ અજાણ્ય હોય અને જાણવાની ઇચ્છા હોય તેમણે રીપોર્ટ મંગાવી વાંચવે.

રીપોર્ટના મુખ પૃષ્ઠ ઉપરજ સંસ્થાના હેતુઓ છપાએલા છે, જેમાંનો બીજો પેરીઆફ સધવા સીઓને તેમજ કન્યાઓને ધર્મ નીતિની તથા વ્યવહારીક કેળવણી આપી તેમને ઉત્તમ માતા અહિંથી બનાવી કર્તવ્ય નિષ્ઠ કરવાનો છે, મતલબ કે સૌને સૌના આશ્રમ પ્રમાણે આ સંસ્થામાં કેળવણી આપવી.

મ્હને મ્હારા પતિ તરફથી ઉત્તમ અહિંથી તરીકેનું શિક્ષણ મેળવવા માટે મુકવામાં આવી હતી, છતાં મ્હને તેવું કંઈપણ શિક્ષણ મળ્યું નહોતું, તેમ જ તે શિક્ષણ મેળવવાની દરકાર પણ કરી નહોતી, શામાટે નહોતી કરી તે હું કહી શકતી નથી, જો ઉત્તમ શિક્ષણ મળ્યું હોત તો મ્હારી આ દશા થાત નહીં.

એક નામાંકીત વહેપારી પોતાની પહેડીની શાખાઓ જેમ દેશ પરદેશ વધારે છે, તેવી રીતે વનિતા વિશ્રામની પણ,

મુંબઈ, સુરત, રાજકોટ, અને લાવનગર વીંપરે મહોટાં સહેરો-
માં પોતાની શાખાઓ ધરવે છે.

મોહમદ-મુંબઈ નગરીમાં પ્રાર્થના સમાજ જ'ક્ષન દ્રામના
રોશનની પાસે ચોપાટીથી આવતાં ડાખા હાથે બીબુ મકાન
ખાદશાંહી મહેતની માફક સફેત હાથી જેવું ઉભેલું છે. જે
મકાન બાંધતાં રૂપીઆ દોઢ ત્રાખનો ગંજાવર ખર્ચ થયેલો છે.
જે રકમનો મહોટો લાગ એટલે પચાસ હજાર રૂપીઆની
પહેલી રકમ બાઈ ઝવેરબાઈ ભગવાનદાસ નરોત્તમદાસ તરફથી
મળેલી હોવાથી તે બાઈના નામનો શીકા લેખ આશ્રમના
મુખ્ય દારપર ચોડેલો છે અને તેથી તેનું આખું નામ “બાઈ
ઝવેરબાઈ ભગવાનદાસ નરોત્તમદાસ ત્રીકડીંગ” દ્વાર થી વનિતા
વિશ્રામ રાખવામાં આવ્યું છે.

વનિતા વિશ્રામનો રીપોર્ટ વાંચવાથી સમજશે કે સંસ્થા
કેવા શુભ હેતુઓથી સ્થાપવામાં આવી છે, પૈસા આપનાર શુભ
હેતુથી પૈસા આપે છે, સંસ્થામાં નામાંકીત અને પ્રતિષ્ઠિત
મહસ્થાનાં નામ કારભારી મંડળ તરીકે જોડાએલાં છે,
છતાં ત્યાંનો કારોબાર કેવી રીતે ચાલે છે તે સંબંધમાં
તપાસ કરવાની કોઈએ તકલીફ લીધી હોય તેવું હું જ્યાં
સુધી ત્યાં રહી ત્યાં સુધી મહારા જોવામાં આવ્યું નથી.
૧૯૭૮-૭૯ ના આશ્રમના રીપોર્ટના છેલ્લા પેજ ઉપર સધવા
તેમજ કન્યા પંદર વર્ષની ઉંમરની ઉંમરની શ્રી આચીક રૂ. ૧૨

રાખી છે, અને પંદર વર્ષની અંદરનાની રૂ. ૧૦) માસીક શ્રી રાખી છે, તેમ જ અરસામાં હું આશ્રમમાં રહેતી હતી તે વર્ષના રીપોર્ટમાં પણ માસીક રૂ. ૧૩ ૧૧ અનુક્રમે શ્રી રાખેલી હતી. છતાં મહારા પતિ પાસેથી દળાણ કરીને માસીક રૂ. ૨૫ લેવામાં આવતા હતા, અને તે આપતા હતા.

વનિતા વિશ્રામમાં રહેતી અનાથ વિધવાઓને સંવીકાઓ તરીકે ઓળખાવામાં આવે છે, તે વિધવાઓને વાર તહેવારે સારા આખરૂદાર ગ્રહસ્થોને ઘેર ભિક્ષા માગવા મોકલવામાં આવે છે, તે ઉપરાંત આશ્રમની વ્યવસ્થા રાખનાર ઉપરી સેવિકાઓની પણ સેવા કરવી પડે છે, તેવા પ્રકારની સેવા કરવાનું ફરમાન મળેને પણ કરવામાં આવતું, પરંતુ તેને જવાબ હેવા પ્રકારના આપતી હતી કે મહારા પતિ તરફથી ખર્ચ આપવામાં આવ્યો છે, હું કાંઈ મફતનો ભાત ખુડતી નથી કે તમારી તહેનાત ઉપાડી શકું, મહારા હાવા પ્રકારના જવાબથી કોર્ટમાં તેમજ મહારા પતિના સોલીસીટરોને હેવા પ્રકારના કાગળો લખવામાં આવતા હતા, કે શુભાળની રીતભાત, રહેણી કરણી સારી નથી, આટલે હમે તેને આશ્રમમાં રાખવા ખુશી નથી, છતાં કોર્ટના હુકમને અનાદર થઈ શક્યો નહીં, અને ઇચ્છા વિરૂધ્ધ મળે ત્યાં રાખવી પડી. એટલે મહારે માથે વર્ણવી નહીં શકાઈ તે વાંદખાંણો થવા લગ્યાં, છતાં મહારો પણ ત્યાં રહેવા વગર છુટ કોળ નહોતો. કારણ કે નહિના કહેવા પ્રમાણે હમારે કેસ

છતવો હતો અને મહારા પતિ સાથે ખર્ચ સાથે મહેાટી રકમ તું હુકમનામું મેળવવું હતું દ્રાક્ષના માંડવા નીચેના શીયાળની માફક આશામાં ટીંગાએકાં હતાં.

નંદુબાઈને આશ્રમમાં આવવાનો હુકમ નહોતો, ચોરી છુપીથી મળવા આવતાં, હું ખારીએ ઉભી રહેતી, હુંમે શરૂઆતમાં ઇસારાથી વાર્તા લાપ કરતાં, આશ્રમનું પોત્રાણુ જોઈને હું ખીરે ખીરે નીચે ઉતરવા લાગી, અને આશ્રમના ખગીયાનો કઠેડામાંથી વાતો કરવા લાગ્યાં, છેવટે વધારે પોત્રાણુનો લાલ લઈને કેટલીક વખત નંદુબાઈ આશ્રમમાં દાખલ થતી, અને દાદર નીચે ગોઠવેલી એક પેટી ઉપર બસીને હુંમે કસાકોના કસાકો ગુબરતાં, હમને કોઈને અટકાવી શકતું નહી.

દીવસો ઉપર દીવસો ગળડવા લાગ્યા, મહારી ઉપર પડતી વિટંબણાઓથી જમવા ખાવાને રહેવાનું સાઈ છતાં કાંઈ ગમતુંજ નહોતું, મહારા દીવસો બહુ દોહડા જતા હતા, નંદુબાઈ મહારી બહુ સંભાળ રાખતાં, શા માટે શખતાં તે હું કહી શકતી નથી, મહારા પતિ કોઈ પણ વખત આવતાજ નહી, માત્ર ખર્ચ મોકલાવ્યા કરતા, છતાં હમારો હીતચાલ ઉપર ચાકી તો રાખતાજ હતા, ખાર માસ સુધી કેસ ચાલ્યો, મુદતો ઉપર મુદતો પડે બંધ, આજે નિકાલ આવે, કાલે નિકાલ આવે, એમ આશામાંને આશામાં દીવસો પસાર થવા લાગ્યા.

મેં તે અરસામાં ઘરમેળે સમાધાન કરવાની માગણી નંદુબાઈ પાસે કેટલીક વખત કરી હતી, છતાં તેમણે તે ઉપર કાંઈ ધ્યાન આપ્યુંજ નહીં, મ્હને ઉંધું ચતું સમજાવીને છુટા છેડા કરવાનીજ વાતોનો હઠયામ્હ પકડી રાખ્યો, તેમ મ્હારા પતિ પણ પોતાનો સત્યામ્હ છોડે તેવા નહોતા, કોર્ટ લડેજ ગયા, સાક્ષીઓ ઉપર સાક્ષીઓ, અને પુરાવા ઉપર પુરાવા રજુ થવા લાગ્યા, “જે જા્ય દરબાર તેનાં જા્ય ઘરબાર” તેવી રીતે બન્ને જણ ખુવાર થવા લાગ્યાં.

નંદુબાઈનું રા્ય રસીલું, ઘર વખરાનો સામન મારગેજ મુકેલી ગાડી, વીગેરે વેચાઈ ગયું. ઘોડો મરી ગયો, અને ભીખારી હાલતમાં આવી ગયાં, છતાં કાઈક રોકડ દબાવી રાખ્યું હોય, અથવા કોઈ મદદ કરતું હોય, તે હું કહી શકતી નથી, છતાં વકીલોના પૈસા ભરેજ ગયાં, છતાં હજી કેટલાક બાકી રહ્યા છે, તેમ મ્હારા પતિએ પણ પોતાનો ધંધો રોજગાર ઓછો કરી નાંખ્યો.

શ્રોફની પહેડી હતી તે કહાડી નાંખી, અને ઘડીયાળની દુકાનોજ માત્ર રહેવા દીધી, નોકર ચાકરો ધીરે ધીરે સમયનો લાભ લઈને બેઠમાન થવા લાગ્યા, તેથી સર્વને રજા આપી દીધી, અને પોતે એકલા હાથેજ કામ ચલાવા લાગ્યા.

હાઈ કોર્ટનો ચુકાદો.

આખરે તા. ૧૪ મી માર્ચ ૧૯૨૧ ને દીને નામદાર જડજ સાહેબ ઓનરેબલ સર કાજી સાહેબ મહારા પતિના લાભમાં ખર્ચ સાથે હુકમનામું કરી આવ્યું, અને મહારા કબજે તેમને સોંપવાનો ઠર્યો, છતાં નંદુએ સાંમી અપીલ તેજ વખતે કરી, અપીલ દાખલ થાય ત્યાં સુધી મહુને ચેરીફના કબજામાં રાખવામાં આવી.

સાડા ત્રણ વાગે અપીલ દાખલ કરવામાં આવી, બીજા છ મહીના અપીલ ચાલી, મહુને પાછી વનિતા વિશ્રામમાંજ મોકલવામાં આવી, હું તો એટલી બધી અકળાઈ ગઈ હતી કે આપઘાત કરવાની ઇચ્છા થઈ આવતી, પરંતુ નંદુ મહારે રક્ષણ કરતી તેથી વીસરી જતી.

મહુને કેટલીક વખત પતિ અહીં જવાની ઇચ્છા થતી, પરંતુ નંદુને જોતી કે મહારા વિચારો બદલી નાંખતી, અને ભય બતાવે કે તને મારી નાંખશે, મહુને મોકલવામાં નહોતી આવતી, અને છુટા છેડા કરાવાના હતા, તેનું મુખ્ય કારણ મહારા સમજવામાં આવતું નહોતું, મહારા પતિનોજ દોષ કહાડવામાં આવતો હતો, જો કે તેઓ તદ્દન નિર્દોષ હતા, છતાં તેમનો દોષ કહાડીને મહુને તેમની વીરૂધ્ધ સમજાવવામાં આવતું કે તે તો હુમ્મો આણ્ય છે. હોની રીત ભાત સારી નથી,

તને તેને ત્યાં જવાઈ દઈશ નહીં, તું મહારા ઉપર વિશ્વાસ રાખજે, હું તહાડું કબ્યાણુજ કરીશ, મહાડું કબ્યાણુ કેવી રીતે કર્યું, તે આગળ ઉપર વાંચતાં સમજી શકશે, પ્રાંણ લઈને મહારો છુટક બારો કર્યો, કુદરત ઉપર ભાગ્યનો ભરોસો રાખીને હું નિસાસા નાંખતી આશ્રમમાંજ પડી રહી. જે ભાગ્યમાં લખ્યું હશે તે થશે, મહારો કાંઈ ઉપાયજ નહોતો, આ ખડું કે તે ખડું સમજવાની મહારામાં શકતીજ નહોતી, તો પછી હું તેમાં શું કરી શકુ તેમ હતી? ઇશ્વર ઇચ્છેને આપીન થઈ ને આશ્રમમાંજ પડી રહી. બીજા છ મહીના નીકળી ગયા.

અપીલનો ચુકાદો.

આજે અપીલની સુનાવણીનો છેલ્લો દીવસ છે. વકીલ ઍરીસ્ટરો, અને પ્રેક્ષકોથી કેટલો આરડો ચીકાર ભરાયેલો છે, હમે ભાડુતી માતા અને દીકરી એક ખુણામાં લપાઈને બેસી રહેલાં છીએ, મહારા પતિ પણ એક બાજુએ ખુરશી ઉપર બેઠાવ્યા છે, નામદર જજ સાહેબના મુખર્વિન્દમાંથી શો હુકમ નીકળે છે તે સાંભળવા બધાં એક ધ્યાન થયેલાં છે, બાર વાગ્યાના સુમારે હમારો કેસ નીકળ્યો.

હમારી તરફથી જાણીતા એડવોકેટ મીંઠ કનયાલાલ માણેકલાલ મુનશી મીંઠ મંત્રી અને ફરેરા સાલીસીટરોની પહેડી તરફથી આખો કેસ ચલાવતા હતા.

મીઠ મુનસી સંસાર સુધારાના હીમાયતી છે ; અને પોતે વિદ્યાયત સુખાની મુસાફરી કરી આવેલા છે ; જાણીતા ગુજરાત માસીકના સંચાલક છે, સાહિત્ય સંસદ જેવી સંસ્થાના વ્યવસ્થાપક છે વળી ગુજરાતી, મરાઠી, સંસ્કૃત, અને અંગ્રેજી વગેરે પરભાષાનું ઉત્તમ જ્ઞાન ધરાવનાર તેમજ, કોનો વાંક, પૃથ્વી વલ્લ; ગુજરાતનો નાથ, રાજધીરાજ વગેરે વિગેરે જાણીતી વાર્તાના લેખક છે જેઓની વિધ્વતા માટે ગુજરાતી ભાષા જાણુનાર ઉત્તમ મત ધરાવી શકે છે, તંવા એક બાહોશ ધારા શાસ્ત્રીના હાથમાં મહારો કેસ હોતો અને તેઓ વિધ્વતાથી આ કેસ ચલાવતા હતા જો કે એકંદરે હાવા પ્રકારના કેસની પ્રીક્ષ મીઠ મુનસી જેવા સર્વ ગુણ સંપન્ન ધારા શાસ્ત્રીએ લેવી જોઈતી નહોતી પરંતુ ધંધાના અંગે લીધી હતી છતાં છેવટે ફત્તે પામ્યા નહીં. અસ્તુ.

જમાનાની ખસીકારી.

વીસમી સદીના સંસાર સુધારકો મીઠ બાસુ, મીઠ પટેલ, અને મીઠ ગૌરે જેવા સંસાર સુધારાના હીમાયતીઓ વર્ણાતર લગ્નનો કાયદો પસાર કરવા માટે અનેક વખત ધારા સભામાં ખીલ પાસ કરાવા માટે પ્રયત્નો કરી રહેલા છે.

ત્યારે હુમારા મુનસી સાહેબ મહારા જેવી નિરભાગી બાળાએ પોતાની રાજપુશીથી કરેલાં લગ્ન, તેમજ મહારી ભાડુતી માતાએ કરી આપેલા લેખના આ ધારે મહારા પતિએ પણ કરેલાં લગ્ન, તેમજ જેમાં મહારી ભાડુતી માતાજી લગ્ન કરી આપનાર છે અને પાછા છુટા છેડા કરાવા પણ તેજ નીકળી છે, અને તેમની ક્ષીર વિશ્વાન એડવોકેટ મીં. મુનસી સાહેબે લીધી હતી એ પણ જમાનાની બલીહારી નહીં તો બીજું શું સમજવું.

મહારા પતિ તરફથી એડવોકેટ જનરલ મીં. સ્ટ્રેન્ગમન, મીં. બીજા, અને મીં. બુલાભાઈ દેસાઈ બેરીસ્ટરો, અરદેશર હોરમસજી અને દીનશાહ સોલીસીટરોની પહેડી તરફથી રોક-પામાં આવ્યા હતાં.

બેઉ તરફના ધારા શાસ્ત્રીઓએ પોતાની દલીલો રજુ કરી તેમજ અપીલ પેપર બુકમાં નીચલી કોર્ટમાં ચાલેલા કેસની તમામ હકીકત છાપેલી ચોપડીના આકારમાં ન્યાયાધીશો પાસે મુકવામાં આવી હતી.

અપીલ કોર્ટમાં બે ન્યાયાધીશો બેસે છે, હાવા પ્રકારની પ્રજ્ઞાલીકા હોવાથી, હુમારી અપીલ સાંભળવા પણ બે ન્યાયાધીશો બેઠેલા હતા, તેમાં એક યુરોપીયન સાહેબ હતા અને બીજા દેશી ગુજરાતી પાગડીવાળા નામદાર એનરેબલ સર લલ્લુભાઈ આશારામ

શાહ સાહેબ હતા, મુરોપીયન સાહેબના દાહાડી વાળ સફેત ગથેત્રા હતા, અને મુંબઈની હાઇ કોર્ટના જુના અનુભવી લાજ તા હતા, તેથી રૂપી મુની જેવા શાંતીથી બધું સાંભળેજ નતા હતા, તેમને (ચીફ જસ્ટીસ) એટલે આખી હાઇ કોર્ટના ઉપરી ન્યાયાધીશ તરીકે ઓળખવામાં આવતા હતા, બેઉ ન્યાયાધીશો બહુ શાંતીથી અને ગંભીરાઈથી કેસની દલીલો સાંભળતા હતા, છેવટે બેઉ બાબુના ધારા શાસ્ત્રીઓની દલીલો અને તકરારો સાંભળ્યા પછી અંદર અંદર પોત પોતામાં મસલત કરતા હતા, આ પ્રમાણે અઢી કલાક ભાંજગઢ ચાલી, એટલામાં અઢી વાગ્યા, એટલે બપોરનો નાસ્તો કરવાને એક કલાકની રજા પડી, પાછો સાડા ત્રણ વાગે કેસ ઉલો રહ્યો, હુમારી તરફથી રોકવામાં આવેલા એડવોકેટ મી. મુનસી જેટલા કાયદાના સવાલો ટાંકી બતાવ્યા, તેના જવાબ ગુજરાતી પાઘડી વાળા જડજ સાહેબ બધા આપતા હતા, બધો વહેવાર અંગ્રેજી ભાષામાં ચાલતો હોવાથી હમે મા, દીકરી તો કાંઈ સમજી શક્યાં નહોતાં, મહારા પતિ કાંઈક સમજતા હતા, સાડા ચાર વાગ્યા સુધી તકરારો ચાલી છતાં (જડજમેન્ટ) ચુકાદો આપવાનું મુદતવી રાખ્યું.

એકંદરે મહારા પતિની જીત દેખાતી હતી, કારણ હુમેનો ન્યાય અને સત્યનો કલ્પો હતો, ત્યારે હમે તેમને અન્યાયથી હેરાન કરવા માટેજ લડતાં હતાં, મહારી સ્થિતી તે વખતે કેવા

કદોડા સંજોગોમાં હતી, તેની કદપના વાંચકોએ કરી લેવી આટલી ખપી તકરારો થવા પછી, મહારે પતિ ગ્રહે મનવગર જવું પડ્યો અને કોર્ટ મહને જખરાઈથી શુંપરત કરશે, તો શું મહો લઈને જઈશ! અને શું થશે? ઇશ્વર ઇચ્છા બગવાન સમજીને ધીરજ રાખી હું જ્યાંની ત્યાં વનિતા વિશ્વામમાં પાછી ગઈ, અને નાંદુળાઈ પણ વિહલે મહોડે આશ્રમની આજુ બાજુ ભટકવા લાગી.

છેલ્લો ચુકાદો.

ગ્રીષ્મ પંદરેક દિવસ ચુકાદાની આશામાં નિકળી ગયા, પછી છેલ્લો ચુકાદો મળ્યો, અને નીચલી કોર્ટનો ચુકાદો બહાલ રહ્યો, મહારા સ્વામીના લાલમાં થયેલું હુકમનામું કાયમ રહ્યું, અને મહારી ભાડુતી માતા નાંદુળાઈ (નેક્ષ ફેન્ડે) મહારા સ્વામીનો તમામ અર્થ આપવો, અને મહારો કબજો સોંપવો, આ પ્રમાણે છેવટનો નિર્ણય થયો.

સારાં, સસ્તાં, શોભાયમાંન, મજબુત અને ટકાઉ, લાંબી મુદત ની ગેરંટીવાળા ઘડીયાળો મંગાવનાર અને વેચનાર
જગત મહાશુર દુકાન.

ધી ખાસ્તર વોચ કંપની, બુલેશ્વર, મુંબઈ, નંબર ૨.

રહારા પતિની માગણી.

રહારા પતિના ખેરીસ્ટર મીઠા ઝીણાએ થયેલા નિર્ણય પ્રમાણે રહારો કબજો માંગ્યો, જેનો જવાબ એ રીતે મળ્યો કે એ કામ નીચડી કોર્ટનું છે, માટે ત્યાં અરજી કરો, હુમારું કામ અપીલ તપાસવાનું હતું, તે પુરૂ થયું છે; અપીલ કોર્ટ માંથી મળેલા જવાબ પ્રમાણે મીઠા ઝીણાએ, ખીજ દીવસે નાંમ દાર એનરેબલ સર કાજી સાહેબની કોર્ટમાં રહારા પતિ તરફથી અરજી દાખલ કરી; તે અગાઉ તેજ દીવસે સાંજના પાંચ વાગ્યાના સુમારે વનિતા વિશ્રામમાં એક કાગળ રહારા પતિના સોલાંસીટરો તરફથી આવ્યો, તેની વિગત હેવા પ્રકારની હતી કે, આવતી કાલે ૧૧૧ વાગે મહુને કોર્ટમાં હાજર કરવી.

કાગળ આવ્યો ત્યાં સુધી હું આશ્રમમાંજ હતી, નંદુએ મહુને નસાડી લઈ જવાની તજવીજ પ્રથમથીજ કરી રાખેલી હતી, કાગળની ખબર મેં ઇસારાથી નંદુને આપી, તે તૈયારજ હતી, શેણી કોણી વખતે નજર ચુકાવી નંદુ મહુને નસાડીને લઈ ગઈ, વનિતા વિશ્રામમાં કોઈને ખબર પડી કે નહી તેની મહુને ખબર નથી, વનિતા વિશ્રામમાંથી કાગળનો જવાબ લખાયો, કે શુભાખ આશ્રમ છોડી ન્હાત્રી ગઈ છે. ક્યાં ગઈ અને કેવી રીતે ગઈ તે હુમને ખબર નથી.

હમારી દશા “કરે તેવું ભરે.”

આશ્રમ છોડીને ન્હાસી જવા પછી હમે હું અને મહારી ભાડુતી માતા વાંદરીએ પકડેલા બત્તાંડીના બચોરીઆની માફક વસ્ત્રો, રાજકોટ, નાશીક, ઘાટકોપર, કુર્ના, વીગેરે અનેક શેહેરો અને ગામડાઓમાં ચોરી છુપીથી નામ બદલીને ભટકવા લાગ્યાં, એક ગાંમથી બીજે ગાંમ, એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ, કોઈ વખત ધર્મશાળીમાં, તો કોઈ વખત સ્ટેશનના વેટીંગ રૂમમાંજ રાત્રી પસાર થતી, આ પ્રમાણે અથડાતાં ટીચા તાં હમે બન્ને ભાડુતી માતા અને દીકરી ઘણાં દુઃખી થયાં. અને કરેલાં કર્મ ભાંગવનાં હતાં.

વોરંટ.

નંદુબાઈ સામે પરજીવી સીને નસાડી જવાનો આરોપ સુકીને મહારા પતિએ વોરંટ કહાડેલું હતું, અને હમારો પત્નો મેળવવા માટે હજારો રૂપિયાનાં ઇનામ વર્તમાન પત્રોમાં તેમજ સીનેમાની પ્રીક્ષામાં અહરે કર્યાં હતાં “ગુજરાતી” પત્રમાં નંદુની છબી સાથે બહુરે બખર છપાઈ હતી, તે વખતે હમે નાસીકમાં હતાં, બહુરે બખર માંચીને હમે ધાસ્તીનાં માયાં, ત્યાંથી ગોરના પૈસા ઉચાપત કરીને રાતો રાત ન્હાસી છુટ્યાં,

નાસીકમાં ગોરને ત્યાં હુમે નાંમ બદલીને રજાં હતાં ગોરના
વાંચવામાં જાહેરખબર આવી, નંદુએ ગોરને થાપ આપીને
શતો રાત ન્હાસી છુટયાં, વખતે જો જાહેર થઈ પકડાઈ જઈએ
તો મહા ઉપાસી હતી.

દેવહરો.

જપ તપ તીરથ નારનાં, પતિ ચર્ણેજ ગણાય;
એ ચર્ણેને ત્યાગીને, કુભારજાએ લટકાય;

હું મહારી લાડુતી માતાને ઘણી વખત કહેતી, કે જે થયું
તે ખરું કોઈપણ રીતે મહારા સ્વામીની માફી માગીને તું મહને
તેમને મુંગત કર, તેઓ દયાળુ છે દયા લાવશે, અને આપણને
માફક કરશે છતાં કોઈ પણ રીતે તેના ધ્યાનમાં વાત ઉતરતી
નહોતી, તેમ હોનાં સત્તહકારો તેને ઉધું ચતું સમજાવી કોઈ
પણ રીતે સમાધાન કરવા દેવા ખુશી નહોતા, મહારી લાડુતી
માતાને ઉધે રસ્તે ચડાવીને કેટલીક જોઈતી મદદ પણ તેઓજ
આપતા, તેમ હમારા મુંબઈ મુકીને ન્હાસી છુટવા પછી તમામ
ખાતમી તેઓ આપતા, આ પ્રમાણે લટકવામાં બે એક વર્ષ
જેટલો ગાળો નીકળી ગયો અને હુમે હાલ હવાલ થઈ ગયાં.
“કરુ” તેવું પામ્યાં”

મહાગ પતિની લાગણી.

મહારા પતિ જ્યારથી નંદુળાઇનું ઘર છોડી ગયા, અને પોલીસ કોર્ટમાં કેસ માંડયો ત્યારથી મહારે માટે કોઇપણ જાતની લાગણી નહોતી, શા માટે નહોતી? તે જાણો છો?

કાવ્ય.

પુત્રી હતી નીચ કુળની, ગુણાત્મક સૌંદર્યતાની પુતળી;
પતિ પ્રેમમાં પ્રિતી નહી, એ પ્રેમદા શું કાંમની;
રૂપ ગુણ ને સૌંદર્યતા, રૂડાં ભર્યા અંગે વિષે;
પતિ પ્રેમમાં પ્રિતી નહી એ પ્રેમદા શું કાંમની;
રમણી રસાળી મદભરી, ગુણિકત્વ ગુણાળની જાત છે;
પતિ પ્રેમમાં પ્રિતી નહી, એ પ્રેમદા શું કાંમની;

માટે સ્વભાવીક વાર્તા છે, કે મહુને રાજી ખુશીથી તેમને ત્યાં મોકલવામાં આવી નહોતી, તેમ મહારે તેમનામાં પ્રેમ પણ નહોતો, તેમાં મહારે દોષ નહોતો. હું માત્ર નંદુનું ચાવી આપેલું, હીપનોટાઇઝ કરેલું, મેસમેરાઇઝથી વશ થયેલું પુતળું હતી.

પ્રિય પાઠક સ્વભાવીક પ્રશ્ન થશે કે જ્યારે મહારા પતિને લાગણી નહોતી, તો પછી મહુને મેળવવા માટે કોર્ટ શામાટે લડતા હતા? જવાબમાં મહારે જણાવું જોઇશે કે વહેરભાવથી હમને ખુવાર કરવા માટેજ લડતા હતા. તે શીવાય તેમને કોઇ

જાતતો સ્વાર્થ નહોતો. જાહેર ખખરો પણ હેવાજ હેતુથી છપાવતા હતા હશે જાહેર ખખરો વાંચીને સાંભળીને તેમની ધારણા પ્રમાણે ન્હાસ ભાગ કરતાં.

મહારી માંદગી.

દોહરો

મરણસમું જીવન હતું, જીવવામાં શું સાર;
મરણને મહે જીવન ગણ્યું, નિરભાગી હુંનાર;

આ પ્રમાણે ન્હાસ ભાગ કરતાં બીજાં બે એક વર્ષ ગબડી ગયાં, મહુને શ્રીકર ચીંતાથી અને રખડપટ્ટીથી તેમજ ખાવા પીવાનાં ઠેકાણાં વગર અને નાંદુ તરફના અનેક જાતના અત્યાચારોથી (કન્ઝમસન) એટલે ક્ષયનો રોગ લાગુ પડ્યો, દીવસે દીવસે દર્દનું જોર વધવા લાગ્યું, દવા દારૂ અને ઓસડ વેસડ ઘણાં કરવામાં આવ્યાં, મહારી ભાડુતી માતા મહુને જીવતી રાખવા માટે પોતાથી બનતી તન, મન, ધનથી મહેનત કરતી જેને માટે હું તેને ધન્યવાદ આપું છું, મહારી જન્મ આપનાર માતા પણ આ પ્રમાણે મહારી ચાકરી કરત કે નહી તે શંકા છે, જ્યારે હું મરવા માટે ઇશ્વરની છુપી પ્રાર્થના કરતી હતી.

પાછાં મુંબઈમાં.

આ વખતે હમે મુંબઈમાંજ સીવરી ઉપર કાળી ચાકીની સામે પોસ્ટ હોપીસની ઉપર જોબની ચાલમાં પહેલે માળે રહેતાં હતાં, હમારી આબુ બાબુએ મીલ કામદાર મળુર વર્ગની વસ્તી હતી, તેઓ આખો દીવસ કામ ઉપર જતા, રાત્રે કાંઈક વસ્તી થતી, ત્યારે બે ચાર જણા ભેગા મળી તુનતુની બબવતા, બાકી આખો દીવસ હમે ભાડુતી માતા અને દીકરી શીવાય કોઈમળે નહી.

નંદુબાઈને ઉંધે રસ્તે ચડાવનાર ખુશામતી નિમક હુરામ કુતરાઓ જેમનાં નાંમ બહેરમાં હું આપી શકિત નથી તેઓ જેમ જેમ મ્હારો મંદવાડ વધતો ગયો તેમ તેમ ઓછા થવા લાગ્યા, મ્હાઈ શરીર દીવસે દીવસે ઘસાવા લાગ્યું, ઉઠવા બેસવા નીં પણ શક્તિ હતી નહી, કેટલીક વખત હું મ્હારી ભાડુતી માતાં પુર્વ જન્મની વહેરણની સાથે મ્હારા પતિ સાથે સમાધાન કરવાની તકરાર કરતી, જેનું પરીણામ મ્હારે માર આવો પડતો, તે શિવાય કાંઈ આવતું નહીં, હું નિરાધાર અબળાકોને કહું! મ્હારો ઇશ્વર શીવાય કોઈ બેત્રી નહોતો, મ્હારી પ્રાર્થના તે દયાળુ દેવે સાંભળી અને પોતાના દરબારમાં મ્હારાં પાપ પુન્યનો ઇન્સાફ કરવા બોલાવી, હાઈ કોર્ટ તરફથી મળેલા ઇન્સાફથી હમે ન્હાસી છુટ્યાં હતાં, પરંતુ પ્રભુ દરબારના ઇન્સાફથી નાસી છુટાય તેમ નહોતું.

છેવટ.

છેવટે યમ દરબારનું તેડું આવવાની તૈયારી થવા લાગી, ત્યારેજ નાંદુની ગભરામણનો પાર નહોતો, જેણે વાર્યું નહોતું ક્યું તેણે હાર્યું ક્યું, મહારા કહેવાની, આજીજીની, કાલાવાઝાની, જેને અસર ન દોતી થઈ તે અસર પોતાની મેળે થઈ, શામાટે થઈ તે શમજવાની મારામાં શકતી નહોતી. કારણ મહારો મરણ કાળ પાસેજ આવેલો હતો. હું ખાંડ દસ મહીનાથી ખીમાર હતી મહારાથી કોઈ ખોરાક લઈ શકાતો નહોતો, ઉઠાતું ખેંસાતું નહીં, સંપુર્ણ ખાંડી પણ શકાતું નહોતું, હાવી રથીતીમાં હું પથારી વશ પડેલી હતી, અને મનુષ્ય લોક તથા યમ લોક વચ્ચે મહારી જીન્દગી અધર લટકેલી હતી, છતાં કોઈપણ રીતે જીવન દોરી ટુંકી થતી નહોતી.

પતિ મિલન અને સ્વામી દર્શન.

એક દીવસ રાત્રીના નવેક વાગ્યાના સુમારે મહારી પથારી પાસે મેં મહારા પતિને ખેંઠેલા જોયા, હું તે દેવને પગે લાગી, ખેંસાતું નહોતું સુતાં સુતાંજ મેં તેમની પ્રાર્થના કરી, તે દયાળુએ હમને ખેંઠેને માફ કર્યાં, વહેરલાવ ભુલી ગયા, મેં લયડતા હવાળે કહ્યું, કે તમે તહમારી પ્રતિજ્ઞાઓ પાળી છે, મેં નિર્ભાગીએ તમને દુઃખી કરીને વહેરલાવનો પત્તિ સંજંધ

પુરો કરી, આ લોકની દુનિયાં છોડી પરલોકમાં જઈ છું, મહને માફ કરી છે, તો પછી છેવટે આપના હસ્તથી અગ્નિ સંસ્કાર પાંખવાને અધીકારીણીતો નથીજ, છતાં આપણો તો મહારો જીવ-ગતે જશે. બાલો મહારી છેવટની માગણી સ્વીકારશો ખરાકે નહીં? નાથ.

દેહરો.

સુખ હતું સ્વામી શ્રદ્ધે, સુખી થાત સંસાર;
માતા બહેરણ મુજને મળી, એળે ગયો અવતાર;

તેમણે મૃદુ હાસ્ય કરીને કહ્યું “રસ્તે જતું કોઈ પણ માંજીસ બીનવારથી મૈયત તરફ પોતાની યથા શક્તી પ્રમાણે પૈસા બે પૈસા નાંખે છે, પરંતુ ત્યારે પતિ તો પોતાની ગાંઠ-માંથી કેટલીક વખત તમામ ખર્ચ આપીને જાત મહેનત કરી મરેલમૃત દેહને અગ્નિ સંસ્કારની છેલ્લી કીયા કરવામાં ઉમંગથી ભાગલે છે, તો પછી તું ભલે કે ભુરી જોઈએ તેવીંદા છતાં પણ મીઠળ બાંધેલી, પરણેલી, ધર્મ પત્નિ છે. ત્હને અગ્નિ સંસ્કાર કરવો તે મહારો ધર્મજ છે. અધર્મીઓના અધર્મ તરફ જોવું એ મહારો ધર્મ નથી, પરંતુ “વિરતુ ભુવણ ક્ષમા,” એજ મહારો ધર્મ છે. માટે નિશ્ચીતતાથી ઇશ્વર સ્મરણ કર, મેં ત્હમને જેમ જીવતાં બાળ્યાં છે, તેમ ત્યારા મૃતદેહને પણ અગ્નિ સંસ્કારની છેલ્લી કીયા કરી શમશાનમાં બાળી રાખ કરીશ, અને આ જન્મનો ત્યારી સાથેનો વહેરભાવ પુર્ણ કરીશ.

હેવું ના બાલો, હેવું ના બાલો, તમારો જરાપણ દોષ નથી, તેમ હું કોઈનો દોષ કહાડતી નથી મેં નિર્ભાગીએજ તમારી ક્રીમત કરી નથી, અને બીજી નિર્ભાગી જે પેલા સામેના ખુણા માં બેસીને રડવાનો ઢોંગ કરે છે તે પુર્વ જન્મની વેહરણે વેહર પુરું કર્યું, આ જન્મ દુર્લભ મનુષ્ય દેહ મહારો અને તહેનો એજો ગુમાવ્યો, મહને પતિ સેવાથી વિમુખ રાખી, નમ દાની માફક મહારે માટે સ્વર્ગનાં દાર તો બંધ કર્યાં, પરંતુ નર્કનાં દાર પણ મહારે માટે ખુલ્લાં હશે કે કેમ તેનો પણ મહને તો શંકયજ છે; મહારો તો કયાંય વાસજ થવાનો નથી, હું ઉશકેરાઈ ગઈ, મહારા પતિએ મહને શાન્તવન દીધું. ઉશકેરાઈશ નહી. જે બનનાર હતું તે બની ગયું, પરંતુ અશક્ત ઉશકેરાયલી હાલતમાંજ મહારો જીવ ગલરાવા ગાવ્યો, અને છેલ્લી વખતે પાંણી પાંણી તુંટતા હવાજે માંગણી કરી, મહારા પતિએ મહારા મુખમાં મરતી વખતે આસ્તેથી પાંણી રેડ્યું, ગળામાં પાંણી જવાથી કાંઈક શાન્તિ પામી, ફરીથી મેં મહા મહેનતે મહારા સ્વામી સમક્ષ બેઠ કર બેડી ક્ષમા માગી, અને વિનંતી કરી, પ્રાણનાથ કહેવાનો મહારો અપીકાર તો નથી, છતાં કહું છું મહને આપે ક્ષમા આપી મહારો ઉધાર કર્યો છે, હું આપની છેલ્લી રજા માણું છું, ઇશ્વર આપને સુખી રાખે, છેલ્લા પ્રણામ,--બસ થયું હવે વધારે લખવાની જરૂર નથી.

ઉપ સંહાર.

પ્રિય પાઠક તુમે સમજીજ લેજો કે નિર્ભાગી ગુલાખનો આત્મા આ લોક મુકી પરલોકમાં ચાલી ગયો, અને ખાલી ખોખું પડી રહ્યું “ફકીર ગાય છે કે પીંજરા પડા રહ્યા ખાલી ચીડીયાં ચલી ગઈ ચાલી” પાછળથી ત્હેનાજ પતિએ, નિર્ભાગી ગુલાખ અને નવી વાડીની નાંમીચી નાંદુના નાંમે આ નાનકડી વાર્તા પાઠકોના હસ્તમાં મુકી છે તેનો ઉપસંહાર તમે પોતેજ કરી લેજો કે મૃતદેહને અગ્નિ સંસકાર કરવાની, અંતીમ કીયા ત્હેના પતિએજ કરી, પોતાની પ્રતિજ્ઞા પુણ્ણ કરી છે, તે સાથે ગુલાખના પતિ અને વાર્તાના લેખકે પોતાને મનપસંદ રૂપ ગુણ સંપન્ન કુંવારી કન્યા સાથે ફરીથી લગ્ન કર્યા છે નાટક, સીનેમા જોવાને અને ચોપાટી ફરવાને આનંદથી મોટરો દોડાવે છે તેમજ પોતાનો વહેપાર વહેપાર સંતોષકારક ચલાવીને પોતાનો અહસ્થાશ્રમ સુખ રૂપ આનંદથી ગુજરે છે જ્યારે નંદુ પોતાના કરેલાં કર્મનાં ફળ ભોગવા હજી જીવતી જીગતી જુઠા હાલે ભટકતી હાલતમાં રખડતી નવા શીકારોની શોધમાં ફરતી જોવામાં આવે છે. પરંતુ જેને મુંબઈના માળા વાળાઓ, વકીલો, ઍરીસ્ટરો, સોલીસીટરો, દાંણાવાળા, દુધવાળા, કાપડવાળા, વિક્ટોરીઆવાળા, પોલીસો, પોલીસ કોન્સ્ટેબલો, વિગેરે વિગેરે મુંબઈની વસ્તીનો મ્હોટો ભાગ ઓળખે છે, એટલે નવા શિકારો મેળવતાં મુઠકેલીઓ પડે છે. અસ્તુ.

કા
મો
ની
આ
ઓ
ઈ
લ

કા
મી
ની
આ
ઓ
ઈ
લ

પ્રભાતે ઉઠીને વહેલો, કંઈ છું સ્નાન છું પ્રિતે
ધરીને ધ્યાન શ્રીહરીનું, આળું છું વાળ એક ચિતે
કામીનીઆ નામ જગ પ્યારું, સુગંધી તેજ શુભકારી,
સદા સૌ વાપરે હોંસે, સર્વજન સૌહાર્દી નરનારી.

કામીનીઆ ઓઈલ. (૨૭૨૨૬.)

સોલ એજન્ટ: —

ધી એન્ડો ઇન્ડિઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપની,

૬૦ બુમા મસજીદ—મુંબઈ નાં ૨.

તાકાત મેળવવાનો કીમ્કો

શરીરે રૂંટ પુટ પહેલવાન બનાવનાર અને વાડીવસ્તાર વધારનાર
રામબાણુ પીઠસ.

રામ વિંજય ગોળીઓ.

પહેલાંની સ્થિતી.

પછીની સ્થિતી.

પ્રમેહ, ચાંદી, વિસ્ફુટક, નાસુર, હાડગંભીર, સાંધાના દુખાવા,
ધાતુ ક્ષમ, અછરણ, ઝાડાની કબજાઆત ગરમીના કોઈપણ
બીજાના એપી દરદો વીગેરે વીગેરે સારાં થાય છે.

શ્રી પુરૂષો બન્ને ઉપયોગ કરી શકે છે
પરહેણ બીલકુલ નથી વાપરવાની રીત સહેલી છે

૬૦ ગોળીની ડબીની કીંમત રૂ. ૧૦.

વી. પી. પોસ્ટેજ છ આંના વધારે. ૬૦ ગોળી એક માસ ચાલશે.

શ્રી આરોગ્ય વર્ધક કાર્યાલય.

એજન્ટ—સી. એમ. ચુડાવાળા, નાંમીયા કાપડના વેપારી.

ભુલેશ્વર, મુંબઈ નાં ૨.

આ તક ગુમાવા જેવી નથી! એક નવીન જાતની યોજના!!

માત્ર છ આનામાંજ મનપસંદ ધરીયાળ.

નથી લોટરી! નથી સોરટી!! નથી નસીબ અજમાવાનો સોદો!!!

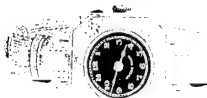
દ્રાવ કરે તો દરેક માણસ મેળવી શકે છે તમે પણ

દ્રાવ કરશો તો મેળવી શકશો.

જરૂર ભેળું કરીને વાચો! વંચાવો!! સમજો!!! સમજાઓ!!!

તુમારા ધ્યાનમાં વાત નહીં આવતી હોય તો તુમારા મીત્રો અને અકલ્પત મનુષ્યોની કમીટીમાં હુમારી દરખાસ્ત મુકો જેઓ અકલ્પત હશે તે સમજાવશે. ખીસામાં રાખવાનાં “લીવર પોકેટ વોચ” ટેબલ ઉપર રાખવાનાં “આલારમ ટાઇમપીસ” હાથે બાંધવાનાં.

“સીલીન્ડર રીસ્ટ વોચ.”

નીકલનાં, શીલ્વરનાં, ગીલીટનાં, છીપનાં, ગોળ, ચોરસ, પટ-ખોણ, ઓપટેજન, લંબચોરસ, ઓબલોંગ, સેકન્વાળાં, અને વગર સેકન્ડનાં વિગેરે વિગેરે જુદી જુદી જાતનાં અને ડીઝાઇનનાં પસંદ કરો તેવાં સીલીન્ડર “રીસ્ટ વોચ” માત્ર છ આનામાંજ મળશે.

દીલાવર એન્ડ કંપની, ભુલેશ્વર મુંબઈ નાં ૨.

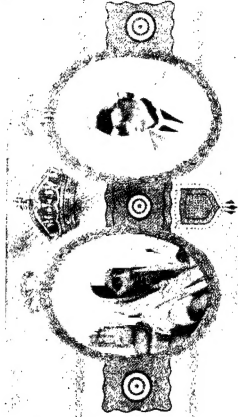
છ આનાના કુપન પાસમાં ઘડીયાળ મેળવવાની રીત બહુ સહેલી છે.

હમારી કંપની ઉપર એક રૂપીઆ ચઉદ આના મોકલી તમારું નામ રજીસ્ટર કરાવો, એટલે પાંચ ટીકીટવાળું કુપનપાસ અમે તમારી ઉપર મોકલી આપીશું જેમાંની દરેક ટીકીટ તમારા હોસ્ટ ખીરાદરોને છ છ આનાની કીંમતે વેચી નાંખજો. જેમને ટીકીટ વેચો તેમને હમારી ઉપર ખીબ ૧-૮-૦ મોકલવા કહેજો એટલે તેમની ઉપર પણ તમારી માફક પાંચ ટીકીટવાળું કુપનપાસ મોકલવામાં આવશે. તમારા ચારે ઘરાકોના પહંસા હમોને મળી જતાં તમોને તમારું પસંદ કરેલું ઘડીયાળ મોકલવામાં આવશે. એક વાત યાદ રાખજો-તમારા ચારે ઘરાકોએ મનીઓન્ડર કરતી વખતે તમારી પાસેથી ખરીદ કરેલી ટીકીટનો નંબર લખવા ભુલવું નહીં. યાદ રાખજો કે દરેક ઘડીયાળ ગીની કરતાં નાહતું અને એક રૂપીઆ બાર વજનમાં છે તેમ પટો પેટી અને ચાર વર્ષની ગેરંટી મળે છે પસંદ નહીં પડે તો બદલી આપીશું. કોઈપણ જાતનો દગો ફટકો છે એવું સાબીત કરી આપનારને રૂ. ૧૦૦૦ ઇનામ મળશે કેટલોક મેળવવા માટે એક આનાની ટીકીટ મોકલો. દસ હજાર ૧૦૦૦૦ કુપન પાસ આજ સુધીમાં ખત્રાસ થયાં છે તમે પણ એક મંગાવો.

જરમન “આલારામ” ટાઇમપીસ. જે ટાઇમે આલારામ મુકો તે ટાઇમે તમને જગાડશે અથવા હમારા કાંમકાજની યાદી આપશે. ગેરંટી વરસ બે. કીમત રૂ. ૮-૦-૦.

છ આનાની કુપન પાસમાં મળશે. પોસ્ટેજ રૂ. ૦.૦૦.
મની ઓર્ડર મોકલવાનું અને કુપન પાસ મંગાવાનું ઠેકાણું :—
દીસાવર એન્ડ કંપની, જુલેશ્વર મુંબઈ નાં ૨.

❀❀❀ તોફાન સમ્યા પછીનું' સુખી જીવન. ❀❀❀

Happy Life

દેવતીનું' સુખી જીવન

માત્ર નવ જ રૂપીઆમાં.

આંખોને ઉડીને વળગે તેવાં સાનેરી ગીલીટ અને
નીકલનાં મન પસંદ

પેટન્ટ સીલીન્ડર “રીસ્ટવોચ”

હસ નાંખરમાંથી પસંદ કરો તે માત્ર રૂ. નવમાંજ
મળશે રેશમનો, ચાંમડાનો અથવા મખમલના પટા
સાથે ચાર વર્ષની ગેરંટી સાથે વી. પી. પોસ્ટેજ વાજ
વધારે ત્રણ મંગાવનારને રૂ. ૨૫-૦-૦ છ મંગાવનારને
રૂ. ૪૮-૦-૦ પોસ્ટેજ માફ. એક આનાની ટીકીટ
માફકી કેરોલોક મંગાવો.

ધી. માસ્ટર વોચ કંપની.

ભુલેશ્વર નં. ૨ મુંબઈ.

